

הרב יוסף אברהם הלוי העלער

חבר הביד"צ בקראון הייטס נ.י.
וראש הכולל, כולל מנחם קראון הייטס

קונטרס באר המים*

משא ומתן בענין שרץ המים ובהלכות תולעים

(אין לסמוך ע"ז למעשה אלא בהסכמת גדולי הוראה)

בשו"ע י"ד ס' פ"ד נזכרו כל השרצים האסורין והמותרין באכילה, וכנגד כל תולעת האסור יש כנגדו תולעת המותר, כמו שרץ המים אסור רק אם נולד במים נובעים אבל אם נולד במי בורות או מים (ושאר משקים) שבכלים מותר.

וכן שרץ הארץ ושרץ העוף אם נולדו בפירות מחוברין לדעת כ"פ אסורין רק אם כבר ריחשו תוך הפרי, או עכ"פ יש להם מקום לרחוש, ואם נולדו בפירות תלושים אסורין רק לאחר שפירשו מהפרי.

ותולעים שבדגים יש חילוק בין נמצאים במעיהם שאסורים, לנמצאים בתוך הבשר או בין עור לבשר שמותרין. והנמצאים בבהמה אם באו מחיים אסורים, והגדלים לאחר שחיטה מותרין, (ול"א רק אם לא פירשו) כמבואר כל הפרטים בזה בשו"ע שם.

*

ובחולין (ס"ז, ב) לענין תולעים הנולדין בדגים המותרין באכילה: "אמר לי רבינא לאימי איבלע לי ואנא איכול" ופרש"י: "איבלע לי כו', בתוך הדגים תני אותם שלא אראה ואקוץ בהם".

ולכא' טעמא דרבינא שהקפיד לאכלם הוא כדי להורות הלכה, שמותרים באכילה. ואולי י"ל עוד בזה, דאמרי' בתוספתא תרומות (פז, יב): "ר'יהודא אומר המסנן את היין ואת החומץ, המברך על החמה הרי זו דרך אחרת" עכ"ל.

ופי' במנחת ביכורים שם, דאם מחמירין על עצמם שלא כדן הוא דרך מינות, והמברך על החמה בכל עת (אף שלא בתקופתה מכ"ח שנה לכ"ח שנה) הוא דרך מינות דנראה כעובד לחמה ע"ש.

ואפשר שהמינים ההולכים אחר שכלם ואינם מאמינים בתושבע"פ אינם מוצאים טעם שכלי לחלק בתולעים שביין וחומץ בין לפני שפירשו לאחר שפרשו דממ"נ אם הוא דבר טמא צריך להיות אסור לעולם.

וכן לענין ברכת החמה למה לא יברכו עלי' כל יום כשיוצאת מן העננים משום אסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה, וכמו שהק' כן התוס' פסחים (נג, ב) ע"ש.

ולכן הקפיד רבינא שלא לברור ולסלק מן הדגים התולעים המותרין שלא יהי' נראה כמנהג המינים המסננים את היין ואת החומץ, והקפיד דוקא לאוכלם כדי להוציא מדעת המינים.

*

בתוס' פסחים (קט"ו, ב ד"ה קפא) הקשו לשמואל דאוסר תולעת בפירות וירקות "היכא

* בגליון מב עמ' עב ואילך הדפסנו מהדורה קמא של מאמר זה, ועכשיו מדפיסים אנו מהדורה מחודשת לתועלת הקוראים ולחשיבות הענין.

אכל מרור בפסח וכי תימא דבדק להו שלא יהא שם קפא (תולעת) א"כ אמאי צריך חרוסת (להרוג את הקפא) כיון דליכא קפא.

ושמא ברוב ירקות אין בהם קפא וסמיך שמואל ארובא (התוס' אזל' לשיטתייהו בחולין נח, ב. דאין הירקות צריכות בדיקה כ"ז שאין רובן מתולעות, ולא חיישינן למיעוטא אפילו למיעוט המצוי. דלא כרוב הראשונים והשו"ע סי' פ"ד ס"ח. ולדידן דבמיעוט המצוי צריך בדיקה צ"ל דהוה מיעוט שאינו מצוי) ומשום סכנה דקפא חיישינן למיעוטא וצריך חרוסת, ע"כ.

ומבואר בתו' דאותו ירק גופא חשש תולעים שבו מתחלק לענין סכנה חוששין (למיעוטא) שיש בו תולעת ותיקנו ע"ז חרוסת להמית התולעת, ולענין איסור אכילת תולעים סמכינן ארובא שלא לבדוק ותלינן שאין בו תולעת.

וה"ז דבר והיפוכו שאינו מובן בשכל אנושי אלא בגדרי התורה בלבד. ואף דשמואל הי' יכול להחמיר ולבדוק המרור [על"ב"ק צב, א. שהי' לו כרם ואריס. וגיטין לח, א. שהי' לו שפחה] מ"מ כיון שתיקנו חז"ל להמית הקפא ע"י טיבול בחרוסת, ולא תיקנו בדיקה אם יחמיר ויבדוק ה"ז זלזול בתקנת חז"ל דשוב לא יהי' שום תועלת בהחרוסת.

※

והנה הפר"ח סו"ס פ"ד כותב דלכן החמירה התורה בהרבה לאוין ומלקיות, על כל תולעת ותולעת, עד שש לאוין, "להיות שהוא איסור מצוי מאד בפירות, בירקות, ובקטניות, ברוב מיני מאכלות, ואי אפשר ליהרר מלהכשל בהם אם לא בזריזות גדול, לפיכך הוצרך הכותב לזרז ביותר" כו', ע"ש.

ובודאי חייבים לעשות סייגים, וגדרים לסייגים, שלא להכשל ח"ו באיסור החמור.

אבל יש ליהרר שהסייגים לא יהי' מחמת חסרון בליבון הלכתא, כמו שכתב השל"ה במסכת שבועות (אות צא) וז"ל: וע"ז שמעתי ביאור המאמר בברכות פ"ק, (ח, א) אמר ר' חייא משמיל' דעולא גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים, דאילו גבי יר"ש כתיב (תהלים קכה, א) אשרי כל ירא ה', ואילו גבי נהנה מיגיעו כתיב (שם ב) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך, אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב, ע"כ. וכבר הקושיא מפורסמת, דע"כ הנהנה מיגיע כפו הוא ג"כ יר"ש, דאל"כ איך יהי' הוא עדיף מיר"ש, מאחר שהוא חוטא אף שנהנה מיגיע כפו, אע"כ צ"ל שהוא גם יר"ש א"כ מאי רבותא שהוא גדול.

אלא יר"ש קורא בכאן מי שהוא מחמיר ומטריף, אבל גדול ממנו מי שמייגע בתורה ולומד עד שנתברר לו שמותר באכילה, וזהו הנהנה מיגיע כפו כי ידיו רב לו בתורה אז אשרי בעוה"ז שהוא נהנה מאכילה וטוב לו לעוה"ב שעוסק בתורה וק"ל" ע"כ.

ובבני יששכר (חודש אדר דרוש ז'). מבאר דבריו עוד דזכות הוא לאדם לאכול מאכל שיש בו דבר איסור והוכשר ע"פ התורה ע"י ביטול בששים וכו' (והובא בדרכ"ת סי' קט"ז ס"ק ק"ט) יעו"ש בדבריו.

ולפעמים יש גם איסור להחמיר כמו בתוספתא הנ"ל שאסור לסנן את היין ואת החומץ. וכן למ"ד דטעם חרוסת משום קפא אסור לבדוק המרור היכא דהקפא הוא רק מיעוט (שאינו מצוי) כנ"ל.

תובן הענינים:

סימן א': בשיעור גודל התולעים.

סימן ב': תולעת הפרי שאינו ניכר תוך הפרי.

סימן ג': בשיעור גודל שרץ המים.

סימן ד': א) תולעת הפרי ושרץ המים שניכרין רק לאחר שנתלשה הפרי או נשאבו המים. **ב)** ניכרין רק לאחר שמתו.

סימן ה': שרץ מים שבכלים ומי בורות: א. שפירש לאחר שמת. ב. שאינו יכול לחיות ביבשה.

סימן ו': בגדר היתר שרץ מים שבכלים, ושאר משקין, ומי בורות. ועוד בדין שרץ המים הניכר רק בכלים.

סימן ז': בגדר מה נחשב מי בורות.

סימן ח': שרץ המים והפרי שנולדו מביצים שבאו מבחוץ. ובאופן התהוות תולעים שבפירות.

סימן ט': בגדר מיעוט המצוי.

סימן א'

בשיעור גודל התולעים

על הארץ" בעינן לכ"ע שיהי' לו איזה חיות ואם יצוייר שנולד מין שרץ בלי חיות יהי' מותר דאינה שורץ על הארץ, והראשונים חולקין באיזה דרגת חיות בעינן.

ולפ"ז פשוט דכמו שאסרה תורה רק שרץ הנראה לעין [כמש"כ האחרונים דבריות הקטנות הנראות רק ע"י מכשירים המגדילים אינם בכלל המין שאסרה תורה עי' בינ"א הל' תולעים סקל"ד. ועה"ש סי' פ"ד סל"ו] כמו"כ בעינן שיהי' נראה לעין שיש לו איזה חיות, וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' קכ"ד) דנקודה קטנה שעל הפרי הנראית כנקודה מתה שלעולם לא ירחש לעינינו אפי' אם בזכוכית מגדלת נראה תולעת קטן, לא חשיב שרץ ע"ש.

ובשו"ת קול שחל הנצמד לשו"ת שאגת ארי" (הראשון) [נזכר בשה"ג להחיד"א ובדרכ"ת סי' פד, סי' ז, כתב לענין המילבי"ן הקטנים דכששוטחים הפירות בחום השמש או בחום התנור נראין רוחשים, וז"ל ואף דיראה בהם כמין אבק ועפר הרי אפשר שאין בהם חיות לכן לא מיקרי שרץ השורץ, וע"י חימום נולד בהם חיות כו', שקרוב הדבר שע"י חימום הוא שנוצר עכשיו [בתלוש] ואף שהי'

בשו"ע יו"ד סי' פ"ד ס"ו כתב המחבר לענין תולעים שנולדו בפירות בעודם מחוברין "דלא קרינן בהו השורץ על הארץ כ"ז שלא ריחשו" ובטור וב"י כתבו שהרשב"א והר"ן ור' יחיאל חולקין ע"ז ואוסרין אפי' אם התולעת נמצא במקום צר שאינו יכול לרחוש ע"ש.

וז"ל הג"ה ר"פ על הסמ"ק (מצוה ר"י) "וגם התוס' כו', התירו משהו שאינן רוחשות בתוך הקיטניות לפי שהם מהודקות כו', מיהו ר' יחיאל הי' תופס שאף בחיות בעלמא אפילו בלא ריחוש והילוך" ע"כ.

ובספר מגן אבות להמאירי (ענין י"ב) כתב ד"כל שמתנענע בעצמו נקרא שירוף" ע"ש. ועי' בבעל העיטור (שער הכשר הבשר עמ. יד, ג) וז"ל "ומסתבר שנגמר התולעת שיש בו כח לשרוף על הארץ אבל לא נגמר מותר" כו' ע"ש.

ולתשו' הרשב"א (שברמ"א שם) "ל"ב רוחש ממש כו', אלא כשהוא מתחיל להיות מין רוחש יש לאסור כדרך שאנו אוסרים ביצה שנמצא דם בחלמון שלה כאילו כבר נתרקמה" ע"ש. וכן פוסק הרמ"א שם.

היוצא מהנ"ל דכיון דכתיב "שרץ השורץ

שרץ ולא בספק שרץ, [והטעם משום דהוה ספק דרבנן ולקולא] ע"ש.

וכ"כ הט"ז סי' פ"ד סקי"ב שאין קמח ופירות יבשין ורוזינקע"ס צריכות בדיקה ממילבין כיון דבנולדו בתלוש אסורות רק כשפירשו, ויש כאן ס"ס אולי אין תולעים ואת"ל שכן אולי לא פירשו ע"ש.

ולפ"ז בפירות שנראים שם נקודות בלי חיות אפי' התלעו במחובר חשיב רק ספק שרץ ואם התלעו בתלוש נתוסף עוד ספיקו של הט"ז אולי לא פירש, ואין ע"ז חיוב בדיקה לשיטת הט"ז ובית אפרים.

ואף דבשו"ת משכנ"י (יו"ד סי' י"ז) חולק על הבית אפרים ועל הט"ז, ומצריך בדיקה גם בספק היכא שהוא מיעוט המצוי, וגם בתורת יקותיאל (סק"ז) חולק על הט"ז וס"ל דמיעוט המצוי אינו נכנס בגדר ספק ע"ש.

מ"מ בנידון דידן חזי לאצטרופא הא דקי"ל מעיקר הדין כהטור וש"ע ס"ו הנ"ל דשרץ שבפירות אסור רק לאחר שרחש בפועל (ע"ש בש"ך וט"ז) וזה בודאי ל"ש בנקודות אלו.

ועי' בשו"ת תורת נתנאל (להגאון בעל קרבן נתנאל) סי' ל"ח. נדפסה גם בשו"ת בנו ר' ידידי' וייל (סי' י"ט) שכן נהגו בכל מדינת אשכנז להתיר הגרינ"ע קערנער (גרעינים ירוקים) אף שנמצאים בהם תולעים דבוקים בין הקליפה לפרי, כפי פסק מהר"ם מרויטנבורג שהביא הגמ"י דכשאינן יכולין לרחוש מותרין ע"ש.

וא"כ אפי' את"ל ששרץ זה שייך לראות בו כח התנועה מ"מ לא רחש בפועל ודי לנו בזה שלא להצריך בדיקה לרבים, על נקודות קטנות שלא נראה בהם (זולת ע"י זכוכית מגדלת) לא צורת תולעת ולא שום חיות. [ומה שחשש להו החז"א הוא רק בנראין וניכרין אבל לא להצריך בדיקה וגם בזה יתכן שהוא רק בנולדו במחובר ולא כשיש ספק אולי נולדו בתלוש].

בהם אבק לא הי' נוצר בלי חימום כו', כי מותרים המה [בלא בדיקה] מכח ס"ס כיון דאף אם נמצא בדמות אבק ועפר עדיין אפשר שלא נוצר בחיותו ולא רחש כו' ע"ש.

הרי דכל הנראה כגרגיר עפר בלי חיות הוה ספק שרץ דאולי מעולם לא התנענע. ואם יתברר דמין זה לעולם לא יתנענע לעיני בשר ל"ח שרץ כלל כמש"כ בשבט הלוי, ולאידך אם יתברר דמין הזה כבר התנענע בתנועה הניכרת לעיני אדם הוה ודאי שרץ. [ולהרשב"א הנ"ל כל שעומד להתנענע אסור אפי' אם עדיין לא התנענע ועי' לקמן סי' ד' אות י"א-י"ב]

ועי' בספר שמירת שבת כהלכתה פ"ג אות ק"ה וז"ל: "ולענין איסור תולעים לכאור' י"ל שאם א"א שיגיע למצב כזה שיהא אפשר להבחין בחיותן וברחישותן, ל"ש כלל לכנותם בשם שרץ השורץ, שמעתי מהגרש"ז אויערבאך (שליט"א) [וצ"ל] ועיין חכ"א כלל ל"ח בבנ"א ס"ק ל"ד, וערוה"ש יו"ד סי' פ"ד סע' ל"ו. ורק לאחר זמן חזר ואמר הגרש"ז אויערבאך (שליט"א) [וצ"ל] שנודע לו מבאי ביתו של החז"א וצ"ל שחשש בזה לאיסור תולעים. וגם נודע לו כי לפני שהכנימות מתכנסות בקליפת המגן גם בעין רגילה יכולים להרגיש קצת ברחישתן" עכ"ל.

ולפמש"נ יתכן דאין כאן מחלוקת לדינא ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי דזה לכ"ע דאם באיזה מצב שהוא שייך להכיר איזה תנועה חשיב שרץ [להסוברים דל"ב רחישה ממש] ובאם יתברר דלעולם ל"ש להכיר בו שום תנועה ל"ח שרץ כמש"כ בשבט הלוי, אלא דכיון שקשה לברר דבר זה [זולת ע"י מומחים בעלי נסיון] לכן חשש להו החז"א משום ספק תולעים וכמש"כ בשו"ת קול שחל הנ"ל.

והנה מה שתיקנו חז"ל חיוב בדיקה בתולעים שהם מיעוט המצוי כתב בשו"ת בית אפרים יו"ד ס"ו דהוא רק כשמצוי בהם ודאי

שרוב פירות מתליעות ע"ש. וכדבריו כתב בשו"ת שאגת ארי' (הראשון – תלמיד הט"ז אב"ד קראקא ובריסק) סי' י"א ע"ש. והובאה התשובה בשו"ת מהרא"ל להגאון ר' ארי' ליב עפשטיין אב"ד ק"ב בעל הפרדס ונדפסה כעת בתוך סדרת ספרי בעל הפרדס (ח"ד ס"ו) ומשבח דבריו בזה ע"ש.

ואפי' בימים החמים שרוב הפירות מתליעות כתב בתשובה מאהבה (ח"ב סי' ש"ל) דלכמה פוסקים ל"א דהמיעוט כמאן דליתא, אלא רחמנא שרי', או רחמנא אסרי' אבל בהצטרף עוד ספק חשיב ס"ס [ע"י כו"פ סי' ק"י סוף אות י"ג] וכתב כן בדעת הט"ז סי' פ"ד ס"ק י"ז שהתיר בספק נימוח גם בימים

סימן ב'

תולעת הפרי שאינו ניכר תוך הפרי

והשו"ע סי' פ"ד ס"ו תולעת הפרי שנולד במחובר נאסר רק משעה שריחש והתולעים בפולין ואפונים המונחין תחת הקליפה במקום צר שאין יכולין לרחוש לא קרינן בהו שרץ השורץ על הארץ [להפרי"ח סקי"ח שם אפילו יש לו מקום לרחוש אילו היינו יודעים שלא ריחש היתה מותרת ולהצ"צ בפס"ד שם סקכ"א בעינן רק שיהי' לו המקום והיכולת לרחוש ובשו"ת כ"ס יו"ד סי' מ"ז מבאר שיש בזה שני שיטות בראשונים. ע"ש] ומותר לאכול הפרי עם השרץ אף דהשרץ בפ"ע אם נפרד מהפרי אסור. כמו"כ הוא בכל שרץ שאינו ניכר בהפרי [אף לאחר היבדיקה] דמותר לאוכלו עם הפרי.

א. יש לעיין בתולעת שבפירות המעורב תוך הפרי באופן שא"א להכירו מחמת קטנותו וצבעו הדומה להפרי, ואפילו אם יחתוך הפרי לחתיכות דקות מן הדקות ל"ש להכירו, אלא שאפשר להפרידו מהפרי ע"י סיבה המעוררת שיפרוש ממנה כגון שיתן הפרי במים [כמש"כ בפס"ד להצ"צ סי' פ"ד סקכ"ו בשם הרשב"א (בתוה"ב ב"ג שע"ג) והסימנים שבריש ספר התרומה (סי' ל"ד) שמים גורמים שיפרשו התולעים מהפירות ע"ש] ואז נראה התולעת להדי' איך שרוחש והולך.

וי"ל באם הפירות מוחזקות בתולעים כאלה האם דינם ככל מאכל שנתערב בו תולעת שאסור באכילה.

הוכחה מדבריי התוס' דבעי' שיהי' ניכר השרץ תוך הפרי

ד. והנה בכו"פ סק"ה שם הק' על התוס' וז"ל מה בכך שהקליפה צר וא"א לזוז הלא תולע זה כו' מתחילה מתהווה בתכלית הקטנות עד ממש אין עין שולט בו ואח"כ מתרבה ומתגדל כו', וא"כ כשנתגדל מילא כל מקום הפרי כו' ולפ"ז פשיטא דיש לאסור אולי אז ריחש במקצת וכבר נאסר ושוב אינו חוזר להתירו כו', א"כ פשיטא דיש לחוש טרם דמילאה כל כמות הפרי ריחשה במקצת אפילו דיש כש"ה ואסור כו', לכן לדינא יש להחמיר ולאסור, יעו"ש איך שמפרש דברי רש"י דלא כתוס'.

ב. או י"ל דהא דמרינן (בחולין סז, ב) מכל שרץ השורץ על הארץ לרבות תולעת שבעיקרי זיתים ובעיקרי גפנים הוא רק כשהתולעת ניכר בהם, דכמו שרץ הארץ צריך להיות ניכר לעין בארץ [וכמש"כ האחרונים דכל שנראה רק ע"י זכוכית מגדלת אינו בכלל המין שאסרה תורה ע"י בשו"ת טוטו"ד תנינא בקו"א סנ"ג. ובערוך השלחן יו"ד סי' פ"ד סל"ו. ותפ"א סופ"ב דעו"ז (בועז ג') ובספר מאורי אור על חולין הובא בדרכ"ת סי' פ"ד.]. כמו"כ שרץ הפרי צריך להיות ניכר בהפרי [וכן שרץ המים צריך להיות ניכר במים] וכ"ז שלא ניכר הרי הוא בטל להפרי וכמאן דליתא דמי.

ג. וכמו לדעת התוס' והרא"ש (חולין שם)

שרץ] אלא ודאי דהכל תלוי בראיית העין ולא איכפת לנו מה שהי' עם השרץ לפני שנראה לעין ובשרץ גדול הנמצא במקום צר נראה לעין שאינו יכול לשרוץ משא"כ בשרץ קטן נראה לעין שא"א לעמוד על הדבר ואולי שרץ ומש"ה אסור מספק.

ט. והכו"פ לא נחת לחלק בזה וס"ל דכל שרץ הנראה לפנינו הוא שרץ שא"א לעמוד עליו אם שרץ ואסור כמו בשרץ קטן לדעת התו"ט. ומצינו מי שחולק על התו"ט לאידך גיסא דהא בא לתרץ דברי הרמ"א בס"ו דכל שנראה נקודה שחורה בהפרי ה"ז אסור שלא יהי' סותרין מש"כ המחבר קודם דשרץ נאסר רק כשרחש [והרמ"א לא הגיה עליו] וע"ז מתרץ התו"ט דהמחבר מיירי בשרץ גדול שאפשר לעמוד עליו ולראות שלא רחש אבל שרץ קטן לעולם אסור מספק כיון שא"א לעמוד עליו אם רחש. אבל הט"ז. והש"ך שם לא נחתו לחלק בכך ומפרשים דברי הרמ"א שמחמיר לכתחילה לפני הבישול ומקיל בדיעבד לאחר שנתבשלה הפרי ע"ש. וע"כ ס"ל להט"ז והש"ך דגם שרץ קטן מותר משום דבעי' שיהי' ניכר להדי' איך שיכול לרחוש ול"ש לאסור מספק אולי רחש "דשרץ השורץ" היינו שניכר שהוא שרץ וכש"נ.

הובחה להנ"ל מדברי הרשב"א

י. והנה ז"ל הרשב"א בתשובה (ח"א סי' ער"ה) שהיא מקור דברי הרמ"א סי' פ"ד ס"ו: גם מה שאמרתי בפולין החדשים שסמוך לגרמן מצוי בהן במקום הרחש מקום שחור. וניכר ראשו של רחש וגופו אינו ניכר אלא מהפול בעצמו שמשונה קצת מהפול עצמו. אם אסור רחש זה אם לאו? אם נדמה אותו לעכבר שחציו בשר וחציו אדמה שהנוגע בבשר טמא ובעפר טהור כמו ששנינו בפרק העור והרוטב (דף קכ"ו, ב) אם לאו?

תשובה הרחש ההוא מיד נודע מקומו שמקומו משחיר וכלו הוא נברא וזה קטן מאד מאד. וכמה פעמים נסינו ונוטלין אותו

ה. ובפס"ד להצ"צ (סי' פד, ס"ק כא) תי' ע"ז וז"ל מה שטען הכו"פ סק"ה יש לדחות דכשהי' התולע קטן גם חורו הי' צר וקטן יותר, ומעולם לא ריחש ע"כ.

ו. ודברי הצ"צ צ"ב דמי יאמר ודאי שהחור היה קטן ומעולם לא ריחש, והרי קושיית הכו"פ היא שיש לאסור מספק אולי ריחש בהיותו קטן כמבואר בלשונו. ועי' בד"ח על הרא"ש סו"פ אלו טריפות סוס"ק סס"ד דגם לדעת התוס' והרא"ש אם התולעת קטן מאד "אולי אין מקומו צר לו שלא ירחוש". ומבואר ביותר בתורת האשם על התו"ח כלל מו, דין ג' וז"ל "דרחש קטן כזה א"א לעמוד על הדברים אם יש לו חור שיכול לרחוש כי במעט מן המעט שיהי' חלל סביבו הרי יכול לרחוש ולפיכך מן הסתם באיסור של תורה יש לאסור" עכ"ל.

ז. ולכא"ו הביאור בזה דמהותו של שרץ פרש"י בעירובין (כח, א) "שרץ לשון שרץ דבר שהוא נד בארץ ואינו ניכר אלא ע"י שירוצו וריחושו מפני קוטנו" וא"כ בעינן שיהי' ניכר לעין שיש לו האפשרות לשרוץ ושרץ הנמצא במקום צר שלפי ראות העין אין לו מקום לשרוץ אינו בכלל שרץ השורץ ואף שיתכן ששרץ בהיותו קטן מ"מ חלות שמו הוא משניכר לעין ואז נראה בע"ח שאינו יכול לשרוץ, משא"כ כשנראה שרץ קטן מאד, הרי נראה לפנינו בע"ח שא"א לעמוד עליו אם יכול לרחוש וזה ספק שרץ.

ח. וזה שייך רק אם חלות שם שרץ הוא משעה שניכר בהפרי ואז שייך לומר דכמו דבעינן שיהי' ניכר לעין השרץ כמו"כ בעינן שיהי' ניכר לעין שהוא שורץ על הארץ ושיש לו האפשרות לשרוץ אבל אם נאמר דכל שידוע לנו שיש שרץ בהפרי הרי הוא אסור גם לפני שניכר לעין א"כ קמה וגם נצבה קושית הכו"פ דכל שרץ גדול הנמצא במקום צר אולי שרץ בהיותו קטן [ומ"ש משרץ קטן שכתב התו"ט דאסור משום דא"א לעמוד עליו אם

(קטו, ב) האי מרור צריכין לשקועי משום קפא" ע"כ, ע"ש. וזהו שאלתו להרשב"א מה דין שרץ שלא נגמר לענין איסור אכילה האם מדמינן ל' לטומאה ואסור, או לא ומותר כדעת בעה"ט.

יג. והרשב"א השיב לאיסור מחמת ג' טעמים חדא דחשיב שפיר שרץ שנגמר כולו כיון שרואין אותו רוחש לאחר שמפרידין אותו מהפול, ועוד דאפילו את"ל שאין כאן אלא ראש השרץ בלבד כדעת השואל מ"מ הוה זה התחלת ריקום ומשעת התחלת הריקום כבר נאסר כל מקום שמשחיר העומד להתרקם, כמו בדם ביצים דאוסר כל הביצה משום התחלת הריקום [וכמבואר שיטתו בתוה"ב בית ג' שע"ה ובחי' הרשב"א חולין סד, ב]. דאסור מה"ת ע"ש] ואף דלענין טומאה אין האדמה העומדת להתרקם מטמא ולא אמרינן דשדא תיכלא בכולא כמו בדם ביצים היינו משום דטומאה קיל מאיסור אכילה לפי שאין מרבין בטומאה. [צע"ק דזה אמרי' בביצה ז, א. לענין טומאה דרבנן דאפוישי טומאה מדרבנן לא מפשינן, והרי כאן מחלק בין איסור אכילה לטומאה לענין דאורייתא, ואולי כוננו דכמו דמקילין מדרבנן כמו"כ הקילה תורה לענין התחלת ריקום דמועיל רק לאסור את כולו לענין אכילה ולא לענין טומאה. אבל הלשון "יש לי לאסור"; "וכדרך שאנו אוסרינן" משמע קצת שכל האיסור הוא רק מדרבנן בין לענין דם ביצים בין לענין שרץ ועי' בהגר"א סי' פ"ד סקכ"א, וצע"ק].

יד. ולבסוף מסיים דעכ"פ הראש הניכר צריך להיות אסור ק"ו מטומאה שהבשר שבו מטמא. [דעת הרשב"א כאן דדין שרץ לענין איסור אכילה חמור מדין שרץ לענין טומאת שרץ כן הוא גם ברמב"ם דלענין ביצת עוף, טמא שלוקין עליו משום אוכל שרץ העוף, כתב בהל' מאכא"ס פ"ג ה"ח דמשעתחיל האפרוח להתרקם בה ואכלה לוקה" ולענין טומאה כתב בהל' אבה"ט פ"ד ה"י דביצת

ממקומו ומניחין על צפורן האצבע והוא רוחש והולך. ולפיכך אנו מורגלין שבכל מקום שמשחיר בפולין נוטלין קצת בעומק וזו היא בדיקתו והכשרו. ואפילו למה שאתם סבורים נראה שיש לי לאסור יותר מאותה של עכבר. דהתם לענין טומאה ולגבי טומאה מקילין לפי שאין מרבין בטומאה. אבל כאן כל שנתרקם קצתו הרי זה אסור דלא בעיא רוחש ממש אף על פי שרש"י ז"ל נראה שסובר כן בחולין (דף ס"ז ב). אלא כשהוא מתחיל להיות מין רוחש יש לאסור וכדרך שאנו אוסרין ביצה שנמצא דם בחלמון שלה כאילו כבר נתרקמה משום דכל שיש דם בחלמון אמרינן שדא תכלא בכולא. ואף בעכבר טמאו את הבשר וכל שכן בענין איסור אכילה. עכ"ל.

יא. והנה השואל הוא החכם ר' מאיר ב"ר שלמה בן שהולא ויש תשובות מהרשב"א אליו מסי' ר"ע עד ס' רע"ז, ומסי' ר"פ עד ס' רצ"ד. והפרמ"ג בפתיחה להל' תערובות בתחילתו מפרש דברי השואל וכתב שכנראה השואל חכם גדול וקלסו הרשב"א. ועכשיו נדפס ממנו בחומשים פ"י על סודות הרמב"ן עה"ת ומביא תדיר פ"י שקיבל מהרשב"א מפיו. וכן בפ"י ר"ש סירליו על ירושלמי זרעים מביא מפירושו על סדר זרעים.

יב. והנה דעת השואל נראה שרצה להתיר את כל השרץ גם את ראשו הניכר לעין וכמש"כ "אם אסרו רחש זה אם לאו" ומספקא ל' אי דינו כעכבר שחציו בשר וחציו אדמה שהנוגע במקום הבשר טמא וכמו"כ לענין אכילה החצי הניכר אסור באכילה, או י"ל דאיסור אכילה הוא רק כשנגמר כל השרץ וכמש"כ בבעה"ט (שער הכשר הבשר עמ' יד, ג): "ומסתברא שנגמר התולעת שיש בו כוח לשרוץ על הארץ אבל לא נגמר מותר והיינו קפא שבירקות דגרסינן בתרומות (תוספתא פ"ו, יב) האוכל תולעת שבעיקרי הזיתים וקפא שבירקות [פטור]. (כן הגיה בהעמק שאלה שאילתא פד, סק"ו. והמגיה על בעה"ט שם באופן השני). וגרסינן בפסחים

מקום שמתחיל התולעת להתרקם, וצריך ליטלו משם בעומק דאסור כמו התולעת עצמו (תשו' הרשב"א סי' ער"ה) אין הנקודה שחורה רק גילוי מילתא שיש כאן התחלת ריקום אלא הוא גם תנאי בהאיסור דלפני שנראה הנקודה שחורה מותר אפי' הוה ידעינן שיש שם תולעת.

חי. ולפ"ז ה"ה גם בשרץ המים כ"ז שלא ניכר בתוך המים ל"ח שרץ ולא איכפת לן מה שנמצאים תולעים לאחר סינון המים.

יט. והנה כל מש"כ דבעי' שיהי' התולעת נראה תוך הפרי או תוך המים הוא רק באופן שהוא מעורב ומאוחד עם הפרי דאז בטל להפרי כ"ז שאינו ניכר. אבל תולעים הנמצאים ע"ג קליפת הפרי מבחוץ או על עלי ירקות וכיו"ב אפי' הם קטנים מאד שאין ניכרין כלל על הפרי והירק, וניכרין רק לאחר שהופרדו הרי הם אסורים, וכמש"כ בספר דמשק אליעזר על חולין (סז,ב. ס"ו ס"ח): "בירק שקורין פיעטרשק"א וכן בירק שקורין קאפי"ר שאין רואין עליו שום תולעת וכשחובטין אותו על בגד שחור נופלין ממנו תולעים עד אין מספר, והתולעים ג"כ ירוקין לכן אינן נראין על הירקות רק על בגד שחור" כו'. והובאו דבריו בכנה"ג ע"ש.

וכ"כ בספר פחד יצחק (ערך תולעים עמ' י"ג) לענין תולעים שבכמהין ופטריות: "שהם קטנים כחודה של מחט סדקית שכמעט אין העין שולטת בהם וע"י חביטת הכמהין הללו על השלחן יוצאים לחוץ ולא באופן אחר שכיון שאינם נראין לעין והם לפני ולפנים באותם החללים הוא מן הנמנעות להוציאם משם" כו'. וכעין זה כתב בפרי תואר סי' פ"ד ס"ק ט"ו ע"ש.

כ. מה שאין כן כשהתולעים מעורבים תוך הפרי ממש או תוך המים אינם אסורים כ"ז שאין נראין לעין בהפרי או בהמים, וכש"נ.

כא. וכשניכר רק "נקודה שחורה" וכיו"ב אסור רק אם הוחזק דנקודה זו הוה שרץ.

השרץ המרוקמת שהשרץ נראה מתוכה מטמא ע"ש. הרי דלענין טומאה ל"מ התחלת ריקום. וכ"ה גם בשו"ת מהר"ח או"ז סי' כ"ז ע"ש. ובכתבי הגרי"ז בכורות י, ב. מוכיח מתוס' חולין קכו, ב. דלא כהרמב"ם אלא טומאה ואכילה שיעורן שוה לענין ריקום ע"ש].

טו. והנה מסתבר דבדאי ידע גם החכם השואל את המציאות שניסה הרשב"א "כמה פעמים" שהשרץ כולו נברא ורוחש והולך ולא זה בא הרשב"א לחדש לו, אלא סבר להתיר משום שאינו ניכר וכמש"כ "וניכר ראשו של רחש וגופו אינו ניכר" ולא כתב שגופו אינו נגמר אלא שאינו ניכר, וס"ל דשרץ שלא שייך להכירו תוך הפרי אף שאפשר להוציאו ולהפרידו מהפרי ואז נראה לעין איך שרוחש והולך מ"מ כיון דכ"ז שהוא בתוך הפרי הוא מעורב באופן כזה שא"א להכירו שם ה"ה בטל להפרי ודינו כהפרי, וא"כ כיון שנראה רק הראש וגופו אינו נראה "אלא מהפול עצמו, שמשונה קצת מהפול עצמו" חשיב שרץ שלא נגמר וכל שאלתו היא האם שרץ שלא נגמר אסור באכילה כמו שטמא או עדיף מיני' כדעת בעה"ע"ט הנ"ל. אבל זה פשיטא לו דחשיב שרץ שלא נגמר.

טז. והנה בתשובת הרשב"א לא מצינו שחולק על הנחה זו דמה שלא ניכר דינו כפרי, אלא ס"ל דמה שמקומו משונה קצת מהפול עצמו חשיב ניכר, וכמש"כ בתחילת התשובה: "הרחש ההוא מיד נודע מקומו שמקומו משחיר וכולו הוא נברא" כו' ולכא' למאי נפ"מ בהקדמה זו כיון שכולו הוא נברא ונראה רוחש על הציפורן, אלא ודאי דעיקר חי' של הרשב"א כאן הוא דחשיב שרץ הניכר תוך הפרי דמאחר דידעינן דשרץ במצב כזה כבר נגמר כולו כפי שניסו כמה פעמים והוחזק כן, ממילא נחשב השינוי בהפול לניכר השרץ כולו, דזהו הכירו מה שנשתנה הפול.

יז. ומעתה מש"כ ברמ"א סי' פ"ד, ס"ו "ופעמים נמצא בפרי כמין נקודה שחורה והוא

סימן ג'

בשיעור גודל שרץ המים

שבריותו מן המים. ועי' במג"א סי' קנ"ח סק"ח דדם דגים אינו מכשיר, ובהג"ה הגרע"א הק' עליו דאף שומן של דג מכשיר, דדג כולו הוה מים, דהא מטבילין בעינו של דג ע"ש.

והיה אפשר לחלק ולומר דדיני הכשר וקב"ט תלויין בשם מים ממש, ולענין השלמת שיעור מקוה סגי לן במה שיש להם דין מים מחמת שבריותן מן המים, אלא דבשניהם הרי כתיב מים בקרא ומנ"ל לחלק בין מים למים, והיא היא קו' הגרע"א והאחרונים הנ"ל (ולהלבוש א"ש דנתרבה רק לענין מקואות)

ד. ומהר"ש קמ"ל עוד דין בתולדות המים, דכשאינו ניכר בינו לבין המים לא במראה ולא במשמוש היד, אין לו שם ומציאות בפני עצמו והרי הוא בכלל מים לכל דיני תורה.

וכמו שביאר הישוע"י סי' פ"ד סק"א הא דמותו שרץ המים שבכלי שלא פירש משום שיש לו שם מים [ניתבאר לקמן סי' ו' אות ח' וסי' ח' אות ב' ע"ש.], והישוע"י דוחה בזה סברת הכו"פ דברייה שלא נאסרה מתחילת ברייתה ל"ח ברייה דכאן חשוב נאסר בתחילת ברייתה משעה שפירש דוהו ברייתו דאז הוא דחל עליו שם שרץ ולפני שפירש היה עליו שם מים ע"ש. וכמו"כ י"ל גם לענין שרץ שלא ניכר, דהוה בכלל מים.

[ומותר גם להדיח בהם הבשר דהם נימוחים ומתיבשים ביחד עם המים ולא נשאר מהם כלום וכמש"כ בשו"ת ב"ח החדשות (סי' כ"ג) לענין המילבי"ן הקטנים "שאינם כ"א לחלוחית שיש בו חיות" ע"ש]

ה. ומצינו דין כזה לענין מי חלב דבהיותו מעורב עם החלב יש לו דין חלב לכל דיני התורה ולאחר שנפרד ממנו אסור משום אבר מן החי לדעת היראים המובא בטושו"ע יו"ד סי' פ"א ס"ה.

א. בספר הלכות ומנהגי מהר"ש [רבו של מהר"ל והובא כמה פעמים בספרי הרמ"א הרש"ל, הב"ח והתוי"ט] סי' תסד כתב וז"ל, החר"ר מירקל שאל למה"ר שלום על באר שנמצא בו תולעים והם קטנים צבע פלס"א [פי' חיזור בל"א בלאס או בלייך, וידוע שבי"ת ופ"א מתחלפים] ואינן נראין אלא בשעת זריחת השמש, והורה מה"ר שלום שמותר לשתות מן אותו הבאר כי אין לחוש לאיסור מחמת [זה] ואפילו להדיח במים האלו בשר גם זה מותר ולא חיישינן כי היתר גמור יש בזה הבאר כמו בשאר בארות, עכ"ל.

ב. ובהגהות המו"ל שם ציין לדברי אחרונים המחמירין אפילו בתולעים קטנים מאד הנראין רק נגד השמש ע"ש. ומעולם לא שמענו מי שיקיל בזה בנוגע למיני פירות וירקות וקמח [מילבי"ן] וכיו"ב, ח"ו. והרי דין המילבי"ן מפורש בכמה ראשונים כמבואר בשו"ע ספ"ד ס"ה ובוודאי לא יחלוק מהר"ש על זה.

ג. וי"ל דדברי מהר"ש הם רק לענין שרץ המים בלבד, ואולי הביאור בזה דדברים שבריותן מן המים ישנן שני דינים, חדא הך דמקואות פ"ו מ"ז וזבחים כב, א. דכל שתחילת ברייתו מן המים מטבילין בו ואפילו בעינו של דג דהיינו שיש להם דין מים, אבל ודאי שאינם כמים ממש עד שנימא שיש להם גם שם מים, דסו"ס שם שרץ עליו לכל דיני התורה.

[ועי' לבוש ה' מקוואות ס"ל, דילפינן לי' מדרשה מיוחדת, דלענין מקוואות גם תולדת המים כשרים]

[ועי' רמב"ם ה' טו"א פ"י ה"ב דמלח שנמחה, הרי הוא כמי פירות לא מתטמאין ולא מכשירין ומקשים עליו מהלכות מקואות פ"ז ה"ג דמלח משלים לשיעור מקוה משום

להשלים שיעור מקוה ולהתווי"ט שם ובר"ח על הרא"ש שם, ס"ל להרא"ש והטור דלאו כמים הם, וכ"כ בספרו מלבושי יו"ט בהל' נט"י סי' ק"ס [ובחי' הצ"צ על משניות מקואות שם (נדפס בשער המילואים על חו"מ עמ' מ"א) לומד מזה חי' לדינא ע"ש].

ומ"מ כל המחלוקת היא רק בשרצים הניכרין אבל כשהם מעורבים במים באופן שאין ניכרין כלל בודאי לכ"ע משלימין שיעור מ"ס ורביעית לנט"י, ואפילו יודע בודאי שהמים מלא תולעים א"צ לסנן אותם, משום שבטלין להמים ושם מים עליהם.

דהא לא גריעי מעפר וטיט שבמים המשלימין את השיעור [כסתימת לשון השו"ע או"ח סי' ק"ס ס"ט. וכן מדייק בספר חיבור לטהרה כלל ב' סמ"ט] והרי אין לך מים בעולם שאין בהם עפר וחול והתורה אמרה לטבול במ"ס מים שבקרקע. וכן טובלין במ"ס מי הים אף דלכמה פוסקים אין מלח מעלה את המקוה [עי' השיטות בחיבור לטהרה שם סמ"ז].

דכשהם מעורבים במים הרי הם מעצם המים ובטל מהם שם מלח ועפר, דאם היה בתוך המים גוש עפר ומלח הניכר ועומד בפ"ע אינו משלים השיעור משום דלאו מים הם וע"י התערובות חל שם מים עליהם.

וי"ל הביאור בזה כמש"כ בשו"ע אדמו"ר סי' ק"ס ס"א שם, לענין שינוי מראה שאין מראה העפר חשוב שינוי מראה בהמים משום שגידול המים הוא בעפר וטיט ודרכם בכך ע"ש. וי"ל דמה"ט נחשבים מים גם להשלים השיעור וכ"כ בשו"ת דברי מלכיאל ח"ב סי' ס"ג ע"ש.

וכיון דדין מים שלהם אינו מצ"ע כמו תולדת המים, אלא מחמת תערובתם וביטולם להמים ע"כ דמציאותם מתבטל להמים ונעשו מציאות של מים ולא רק דין מים לענין שיעור מ"ס.

ומצינו כעין זה לענין שמרים שביין

וז"ל היראים [השלם] סי' שי"ב "וא"ח חלב דשרי רחמנא היכא משכחת לה והלא מי חלב מעורבים בהם, הא לא קשיא שאע"פ שיש בו מי החלב נקרא שמו חלב ואין עליו שם מי חלב וכל הנקרא חלב שריא רחמנא. וכאשר עשו הגבינה והרתיחוהו אחרי כן ונפרש זה מזה נקרא מי חלב והופקע ממנו שם חלב ויצא מכלל שריית חלב. ואל תתמה [שהרי מותר עם האוכל וכשפירש מן האוכל נאסר. רא"ש ס"פ כל הבשר ע"ש] שהרי מצינו כיו"ב בשר שיש בו דם בעוד הדם באברים מותר שאין עליו שם דם אלא שם בשר, פירש נולד בו שם דם ונקרא דם והוה בלאו כדאמרינן בכריתות פ"א, ה' לאוי כתיבי בדם וכו'. ואמרינן נמי בחולין (פז, ב) דצללתא דדמא [פירש"י: "באותן מים שהם מן הדם עצמו כשהוא נקרא יש סביבותיו צלול כמים ואם יש בו מראית דם מכשיר ואי לא לא"] לא הוה דמא ואלמלא מראה אדמומית שבו פסול לזריקה ואינו נקרא דם כשהוא לבדו, ובעודו מעורב עם הדם נקרא דם ולא מקרי צללתא דדמא, אלא כולו נקרא דם, וכשפירש מן הדם ואין עליו מראה אדמימות הפסיד שם דם ונולד לו שם אחר ונקרא צללתא דדמא ואסור לזרוק ע"ג המזבח ואינו מכשיר. מי חלב לגבי חלב נמי לא שנא, קודם שפירש אינו מי חלב לאחר שפירש נולד לו שם מי חלב ולא מיקרי חלב לכל דבר. וכאשר אינו נקרא חלב לאסור בשר ה"נ לא מיקרי חלב להתירו מטעם שם חלב דשרא רחמנא וזהו בריה חדשה שם אחר ומיתסר מטעם בא מן החי כאשר פירשתי" עכ"ל.

ו. ויתכן דשרצים אלו המעורבים במים דינם כמי חלב לפני שנפרד מהחלב [וצללתא דדמא לפני שנפרד מהדם] ויש להם שם מים גם לענין היתר אכילה כמו שמותר המי חלב.

ז. ומצינו כעין זה בשרץ המים גופא דכשאינו ניכר יש לו שם מים דבדין תולדת המים נחלקו ת"ק ורשב"ג במקואות פ"ו מ"ז וזבחים כ"ב, א. אי תולדת המים כמים

בפוסקים (עי' פליתי סק"ז. ופס"ד להצ"צ סק"כ.) ולע"ע לא מצאתי מי שיחלוק על מהר"ש.

י. ונמצא דחלוק שרץ המים מתולעים שבפירות דבמים ישנה סברא נוספת דכך הוא דרך גידול המים דכמו ששכיח בהם עפר ומלח כמו"כ שכיח בהם תולעים וכשהם מעורבים ומאוחדים עם המים (וגם התהוו במים ומעולם לא פירשו מהם) נחשבים מכלל המים [משא"כ בתולעת הפרי א"ל דכך הוא דרך גידול הפרי, דאדרבה התולעת מרקיב ומפסיד הפרי].

וא"כ תלוי הכל האם נראין כדרך מים, וכל שלא נשתנו המים עד שנראו משונים עדיין תורת מים עליהם, ועל המעורב בהם.

ואפילו אם ע"י התאמצות וטירחא נראין בהם תולעים מ"מ המסתכל על כללות המים נראין כשאר מים ומש"ה יש להם תורת מים לענין היתור אכילה.

ועי' בפמ"ג (סי' פ"ד במ"ז סקי"ב) דבמקום ס"ס הדין דכל היכא דאיכא לברורי בקל מבררין, מ"מ לעיין נגד השמש חשיב קצת טירחא ע"ש. ולכא"ו כונתו דאף אם אוכל בשעת זריחת השמש דבקל יכול לעיין לעיני השמש, מ"מ כדי לראות התולעת צריך להתאמץ ולחפש אחריו, ולא סגי בהסתכלות על הפרי בכללות.

וכמו"כ ס"ל למהר"ש לענין שרץ המים בניכר רק לעיני השמש דאף שחשוב "ניכר" התולעת דמש"ה אסור בפרי, אבל לא חשוב "שינוי" בהפרי ולא נשתנתה הפרי משאר פירות. ולענין דיני מים ה"ז תלוי בשינוי, דכ"ז שלא נשתנו יש עליהם ועל כל מה שדרך להיות מעורב בהם (מחמת טבע גידול המים) תורת מים.

ונמצא דכל החידוש שבדברי מהר"ש לענין שרץ המים, הוא לענין גדר "ניכר" דבניכר רק לעיני השמש ל"ח היכר מספיק לענין שרץ המים, אבל באינו ניכר כלל תוך

שמצ"ע אינם יין, (עיין מ"ב סי' ר"ד ס"ה ושועה"ר שם ובהג"ה דגמ"ר ובית מאיר יו"ד סי' קכ"ג סי"ד ושו"ת צ"צ מילואים סי' י"ז ואחיעזר ח"ב סי"א) ומ"מ ביחד עם יין יש להם דין יין לענין תרומה כמבואר ברמב"ם הל' תרומות פי"ג ה"ח וברדב"ז שם. וכן להשלים שיעור רביעית לענין קידוש כמבואר בשו"ע סי' רע"ב. וכן מצינו לענין סובין ומורסן שבקמח שהעושה עיסה מהם בפ"ע אין לה דין לחם וביחד עם הקמח משלימין לשיעור כזית כמבואר בשו"ע סי' תנ"ד, וא"כ שרץ המים לא גרע מעפר וטיט שבמים דחל בהם שם מים ע"י התערובות [גם לולא דין ברייתן מן המים] ואפילו באפשר לסננם מ"מ בטלין הם למים ושם מים עליהם, כיון שגידולם במים ודרכן להיות במים ומתערבין בהם היטב, וא"כ יתכן ושייך לומר שגם לענין אכילה שם מים עליהם.

ח. ואף דיכר לעיני השמש אין זה היכר מספיק לענין הפקעת דין מים, ועי' בשו"ת דובב משרים (ח"א סי' ח"י) דשינוי מראה במקוה פוסל רק אם נראה בקלות לרוב בנ"א. ועי' בשו"ת ארץ צבי (ח"א סי' פ"ח) דלהרמב"ם דבניכר האיסור אינו בטל אף שא"א לבררו בעינן שיהי' ניכר להדיא בתחילת מראית העין דכיון דרק המראית עין גורם האיסור בעינן שיהי' ניכר האיסור בראשית השקפה ע"ש.

ט. והא דמצינו בתשובות אחרונים שהחמירו מאוד בתולעים הקטנים שבמים, י"ל דהיינו או בזבובים ויתושים שאין גידולם במים, או אפילו גידולם במים וניכרין גם לא לעיני השמש או אפילו בנראים רק לעיני השמש אלא שיתכן שפירשו מהמים וחזרו אליהם [וכהך דשו"ת טוטו"ד ח"ב סי' ק"ס וקס"ד. ואולי י"ל כן גם בשו"ת ישועות מלכו יו"ד סי' יג דיש חשש שפירשו ע"ש] וגם המילבי"ן אסורין רק משום שפורשין לדופן הכלי ונאסרו שם דלהיותן קלי התנועה ודרכן לרוץ ממקום למקום חיישינן לזה כמבואר

הרגיל צורת שרץ ממש, כל שנראה רק לעיני השמש ה"ז היתר גמור לדעת מהר"ש.

יג. והנה באופן שגם לעיני השמש אינו נראה לא בהבאר ולא במימיו שבכלים שום זכר מצורת שרץ וגם לא רחישה ותנועה במים, רק איזה נקודות קטנות שלפי ראות העין הרגיל א"א בשום אופן לדעת מהותם, (אפילו לאחר עיון היטב לעיני השמש) האם הם אבק או לכלוך או משהו אחר, ה"ז עדיף מנדון של מהר"ש ששם ה"י נראה שרץ לעיני השמש, וְאינו דומה לנקודות שחורות שעל קליפות הפירות ששקו"ט בספר שמירת שבת כהלכתה פ"ג אות ק"ה אי אסורין משום שרץ, דשם אינן מעורבין בהקליפה דמה"ט אין בהם איסור בורר כמש"כ שם באות ק"ד, ול"ש שם ענין ביטול זה שהוא רק בדברים המעורבים במים כנ"ל אות ו-ז] ואפילו אם לאחר התלמודות והתרגלות יכול להכירם לעיני השמש אבל לסתם עין הרגיל ניראין כנקודות או חוטיין בעלמא (אפילו לעיני השמש). הרי אין זה דומה כלל לנידון הגרש"ק בשו"ת טוטו"ד הנ"ל (אות ט') "דלעיני השמש נראים רצוא ושוב בתוך המים" ע"ש. ולא מצאתי בשום פוסק שיאסור שרץ המים בכה"ג, ואצ"ל בהמקומות שלא נראה כלום במים אפילו לא נקודות קטנות ואפילו לעיני השמש, ומוציאים אותם רק במסננת לאחר הסינון, שזה עדיף הרבה מנדון של מהר"ש.

המים או תוך הפרי אפילו מוחזקין בתולעים הניכרין רק לאחר הסינון או לאחר שנפרדו מהפרי. דין זה מתבאר גם מדברי התוס' והרשב"א לעיל סי' ב' דבטל להפרי או להמים ולא חל בו שם שרץ. [ולקמן סי' ד' יתבאר כן גם בשיטת הרמב"ם].

ניכר רק במים שבכלים

יא. נמצא לפ"ז דאם בבאר עצמו אין התולעים ניכרין שלא לעיני השמש אבל ניכרין הם במים שבכלים שנשאבו מהבאר דמחמת מיעוט המים ולהיותן בכלי זכוכית ניכרין התולעים גם לא לעיני השמש, יהי' מותר לשתות מהבאר עצמו דכ"ז שאינם ניכרים לעיני השמש לא חל בהם שם שרץ וכן אם יתנו בבאר חומרים שונים שע"ז יתקטנו התולעים באופן שגם במים שבכלים אינם ניראין שלא לעיני השמש יהי' מותר לשתות גם המים שבכלים כיון שתולעת זה (הניכר רק לעיני השמש) מעולם לא חל בו שם שרץ.

יב. ובעיקר דברי מהר"ש דבעינן שיהי' נראה גם שלא לעיני השמש יש לעיין מה נחשב נראה, האם סגי במה שנראה תנועה ורחישה במים או בעינן שיהי' נראה צורת שרץ דרך ככה"ג הוא דנפקע ממנו שם מים וחל בו שם שרץ וצ"ע.

אבל הא מיהו ודאי דאפילו נראה לעין

סימן ד'

א) תולעת הפרי ושרץ המים שניכרין רק לאחר שנתלשה הפרי או נשאבו המים. ב). ניכרין רק לאחר שמתו.

נשארין היבחושיין תחתיה אין לאוסרין ולא מיתסרי משום השרץ השורץ על הארץ כ"ז שלא ריחשה כו' ע"ש. ועי' בסה"ת סי' ל"ה דאף שמתיר ג"כ אותן הפולין מ"מ כתב טעם אחר וז"ל: "ואותן פולין ופיי"ש כו', לאחר שבשלן מוציא הרבה זיזין שהם כמן זכובים קטנים בקערה, כולן מותרין משום שאותן

א. בתוס' חולין (סז, ב) כתבו אודות הפולין שקורין פוא"ש וחמצי שקורין שאווי"ם דאף לשמואל שהתולעים הגדלים במחובר אסורים משום שרץ השורץ על הארץ, מ"מ הני מותרין הם, כשנמצאים בתוכן כגון יבחושיין ובתחלת תולדות של יבחושיין הקליפה משחרת מבחוץ וכשמסירין הקליפה

לידתו הי' במחובר.

ד. ומחלוקתם היא לענין דינא אי דינא כתולעת הנוול במחובר כיון דשם תחילת לידתו או כנוול בתלוש כיון דשם הוא דנעשה זכוב. ולהסוברים כהרשב"א בתשובה תולעת נאסר מתחילת ריקומו בודאי דינו כנוול במחובר דכבר חל עליו איסור שרץ במחובר, אבל לדעת בעהע"ט הנ"ל (סי' ב, יב) תולעת שלא נגמר מותר [וכן הי' דעת השואל שברשב"א] "ל אי אזלי" בתר גמר יצירתו וחלות איסורו שזה הי' בתלוש או אזלי בתר התחלת הלידה שהיא במחובר ודינו כנוול במחובר, וזוה חולקים התוס' וסה"ת.

ה. והנה ברמב"ם הל' מאכא"ס פ"ב הי"ג: אלו המינין שנבראו מאשפות כו', שאינן מזכר ונקבה כו', הן הנקראין רומש על הארץ כו', ובהי"ד שם: אלו המינין הנבראין בפירות ובמאכלות אם פירשו ויצאו לארץ כו', מי שאכל מהן כזית לוקה כו' אבל אם לא פירשו, הפרי והתולעת שבתוכו כו', ובהט"ו שם: במה דברים אמורים שהתליע האוכל אחר שנעקר מן הארץ אבל אם התליע והוא מחובר, אותה התולעת אסורה, כאילו פרשה לארץ שעל הארץ נבראת ולוקין עליה, עכ"ל.

ו. וי"ל למה שינה הרמב"ם לשונו בהט"ו, מהי"ג וי"ד שכתב: "אלו המינין הנבראין . . .". והי' לו לכתוב כן בהט"ו במד"א "שנברא התולעת" כו', אבל "אם נברא והוא מחובר" ולמה כתב "שהתליע האוכל" וכו'.

ואף דהרמב"ם לישראל דגמ' נקט (חולין 10) אמר שמואל קישות שהתליע באיביה אסורה, הי' לו לכתוב כן גם בהי"ד "פירות ומאכלות שהתליעו".

ובאמת גם לישראל דשמואל צב"ק למה לא קאמר "תולעת שבקישות באיביה אסורה" וכלשון הברייתא שם לרבות תולעת שבעיקרי זיתים כו', ע"ש. והרי בא לאשמעינן דין התולעת שחשוב שרץ הארץ וא"כ הי' לו לדבר על התולעת ולא על הפרי שהתליע.

זכובים קטנים אין רגילות ליגדל בגוף הפולין עד אחר שנתלשו מן הארץ א"כ מותרין". והיינו דמתיר משום שאין גדלים במחובר, וכ"כ הסמ"ק מצוה ר"י ז"ל: "ואותם התולעים הנמצאים בפולין ובשאר קטניות פשיטא שבאים בתלוש" עכ"ל.

ב. ובהג"ה ר"פ על הסמ"ק שם מביא דהתוס' חולקין עליו וס"ל דגדלין במחובר, וז"ל: ומיהו יש גדולים שאוסרין אותן קישונו"ש [בסמ"ק צוריק גורס: מיהו ר' יחיאל מפארי"ש אוסר אותן קישונו"ץ] ואומרים שבאים בהם בעודם במחובר [בסמ"ק צוריק: והי' אומר שהיו באין בעין במחובר] וגם התוס' שאנ"ץ סוברות כן אלא שהתירום משום שאינם רוחשות בתוך הקטניות לפי שהם מהודקות כו', כך פי' בתוספות [בסמ"ק צוריק: כך פי' בתוס' שאנ"ץ] מיהו ר' יחיאל הי' תופס שרץ בחיות בעלמא אפילו בלא ריחוש והילוך, וכן נראה שבאין במחובר שהרי בפולין [בסמ"ק צוריק: שהרי באותן פיוו"ש] נמצא בהם תולעים קטנים בעודם לחים בתלושים סמוך ללקיטתן, ונראה דאותן תולעים גדלים ונעשים גדולים [בסמ"ק צוריק: ונעשים קישונו"ץ] וכל המחמיר תבא עליו ברכה. עכ"ל. [ועי' בדבריהם בפס"ד להצ"צ סי' פ"ד סקכ"א וסקכ"ה].

ג. והנה מסתבר ומשמע מלשון הראשונים הנ"ל שאין כאן מחלוקת במציאות אלא לכ"ע תחילת ההולדה של התולעת היא במחובר כמש"כ ר' יחיאל ולזה נתכוננו התוס' במש"כ "ובתחילת תולדות של יבחושין הקליפה משחרת מבחוץ" פי' דזה ניכר בעודם מחוברים, וגמר יצירתם הוא בתלוש כמש"כ ר' יחיאל והיינו דכתב סה"ת "שאותן זכובים קטנים אין רגילות ליגדל בגוף הפולין עד אחר שנתלשו" כו' פי' גידול הזכוב נעשה אח"כ אבל ההולדה הי' במחובר, וזה גם כונת הסמ"ק דאותן התולעים הנמצאים בפולין כו' פשיטא שבאין בתלוש, פי' התולעת כמו שהוא נמצא, בא רק בתלוש אבל תחילת

שכתבו דהקליפה משחרת מבחוץ וניכר רושם התולעת.

ט. ובאם ימותו התולעים האלו בעודם במחובר [כגון ע"י מים חמין כבשו"ע סי' פ"ד ס"ח או ע"י עשן ודבר שיש בו ריח רע הממית תולעים כבשיעית פ"ב מ"ב ומ"ד ע"ש] ולאחר תלישת הפרי יוציאו ממנה תולעת מת יהי' מותר לכ"ע, להתוס' משום דמעולם לא הי' כאן שרץ השורץ על הארץ דבתוך הפרי לא ניכר השרץ, ולאחר שפירש אינו שורץ [וע"י בפר"ח סק"ח ופס"ד להצ"צ סקכ"א דאם באין לו מקום לרחוש מותר, כש"כ כשמת] וגם לסה"ת דלא מצריך שיהי' לו מקום לרחוש, מ"מ בעינן שיהי' לו חיות, וכח התנועה כמש"כ בהג"ה ר"פ הנ"ל [אות ב'] בשם ר' יחיאל ובבעה"ט הנ"ל (סי' ב יב) וכ"ה במגן אבות להמאירי (ענין י"ב) ד"כל שמתנענע בעצמו נקרא שירוף" ע"ש. ובשעה שניכר כבר הי' מת ומעולם לא הי' כאן שרץ השורץ.

י. וא"כ הי"ה בשרץ המים שלא ניכר בעודו תוך הבאר וניכר רק במים שבכלים שנשאבו מהבאר דינו כשרץ הנוולד במים שבכלים שמותר כ"ז שלא פירש [וכמשי"ת עוד בסו"ס ה' ע"ש]. ובאם נשאבו המים כשהתולעים כבר מתו לכ"ע מותרים הם אפילו כשנראין לעין דמעולם לא חל בהם שם שרץ השורץ שאסרה תורה.

יא. ויש לדון רק לשיטת הרשב"א בתשובה הנ"ל (סי' ב, אות י') דתיכף "כשהוא מתחיל להיות מין רוחש יש לאסור" אף שעדיין אין לו כח התנועה [והט"ז והש"ך מחמירין כותי' לפני הבישול] אולי שייך זה גם לשרץ מת דאף שמעולם לא הי' עליו שם שרץ השורץ מ"מ הרי הוא ממין הזה וחל עליו איסור שרץ תיכף משניכר אף שהוא מת. ואם נאמר כן הרי דעת הרשב"א בתוה"ב (הובא במ"מ פ"ב הט"ז ובב"י סי"ד) דתולעת הפרי שנולד בה בתלוש ופירש לאחר שמת אסור מספק, ובב"י (סי' פ"ד) הביא מחי' הרשב"א

וכן צ"ע בהי"ז שכתב וכן המים שבכלים שהשריצו כו', ובהי"ח שרץ המים הנברא בבורות ובשיחין ובמערות כו'. למה לא כתב גם בהי"ח מי בורות וכו' שהשריצו והרי מי בורות ומים שבכלים דינם שוה דרך לאחר שפירשו השרצים אסורים כמש"כ שם בהי"ט ולמה שינה בלשונם.

ז. ואולי י"ל דהתליע האוכל פירושו שהתולעת (או רישומו) ניכרין בהאוכל, [ע"י עו"ז נ, ב. מתליעין כו' בשביעית כו' ואין מתליעין כו' במועד, ובירושלמי שביעית פ"ד ה"ג ותוספתא שם פ"א ה"י "אבל נוטל הוא את הרואה" פי' במנחת ביכורים על התוספתא דתולעת הנראה מותר ליקח מן האילן וכ"ה בספר ניר על הירושלמי שם. הרי דמתליעין פירושו להוציא תולעת שאינו נראה] והיינו דקמ"ל שמואל והרמב"ם דהעיקר תלוי היכן התליע הפרי וניכר בה התולעת האם במחובר או בתלוש וזהו שנחשב בריאת תולעת לענין שיחול בו שם שרץ הארץ, אבל לפני שהתליע האוכל אפילו יצוייר שידעינן שיש בו תולעת לא חל בו עדיין שם שרץ.

וכן במים שבכלים תלוי מתי השריצו המים וניכר בהם השרצים האם בכלים או בים ונחל ואף שהי' כבר במים המחוברין כל שהוכרו רק במים שבכלים דינם כשרץ מים שבכלים. ולכן כתב הרמב"ם בהני שני דברים שנעקרו ממקום למקום פירות ומים "שהתליע האוכל" "והשריצו המים" לאשמעינן דשמם נקבע לפי המקום שהוכר אם בתלוש או במחובר ולא לפי מקום בריאתן.

ח. ולפ"ז בפירות המוחזקים בתולעים בעודן מחוברות, אלא שאין התולעים ניכרים בהפירות, כ"א כשנפרדו מהן, שנתבאר דהפירות מותרות. ולאחר תלישתן נתגדלו התולעים עד שניכרים גם תוך הפירות, לסה"ת ודאי דינם כתולעת הנוולד בתלוש דמותר לאכלו עם הפרי כ"ז שלא פירש. ומסתבר דבכה"ג שלא הי' נראה כלל, גם להתוס' דינו כנוולד בתלוש, וכל דברי התוס' הם רק באופן

להצ"צ סקי"ח שם דלא קי"ל בזה כהרשב"א וסייעתו לענין פירש מת אלא כהמתירין בפירש לאחר שמת משום שהם הרוב וגם להאוסרין הוא רק מדרבנן ע"ש. (וכ"כ בשו"ת בית שלמה יו"ד ח"א סי' קנ"ט דרוב הפוסקים מתירין פירשה מתה ואף להאוסרין עכ"פ מידי ספקא לא נפקא ע"ש).

ובנידון דכל חשש תולעים הוא רק מיעוט המצוי דחיוב בדיקה הוא רק מדרבנן י"ל דלכ"ע סמכינן על המתירין (וכמש"כ בשו"ת טוטו"ד ח"ג (מהדורא תליתאה ח"א) סי' קס"ג "כל מה דצריך בדיקה במיעוט המצוי הוה רק מדרבנן וממילא בדרבנן שומעין להקל). ועי' עוד בזה לקמן סי' ה' אות יג-טו.

דמים שבכלים דינם שוה לפרי וגם על מים שבכלים קאי אבעי' הגמ' דפירש מת, וכן נקט בפשיטות בפמ"ג (בש"ד סקי"ב) דינם שוה וא"כ להרשב"א יתכן דשרץ זה הניכר בכלי כשהוא מת יהי' אסור לאחר שפירש.

יב. או יש לחלק דתחילת ריקומו עדיף ממת משום שעומד להיות שורץ בפועל, משא"כ מת ולכאורה מבואר כן בתשו' הרשב"א הנ"ל שכתב ד"כשהוא מתחיל להיות מין רוחש יש לאסור כדרך שאנו אוסרין ביצה שנמצא דם בחלמון שלה כאילו כבר נתרקמה" והדמיון מדם ביצים שייך רק לתחי' הוייתו ולא למת.

יג. ובלא"ה לדינא כבר הכריע בפס"ד

סימן ה'

שרץ מים שבכלים ומי בורות: א. שפירש לאחר שמת.

ב. שאינו יכול לחיות ביבשה.

בתולעת שבתוכן, וכן המים שבכלים שהשריצו הרי אותן השרצים מותרין לשתותן עם המים" כו' וא"כ צ"ב למה לא יהי' שוין גם לענין האבעי' הנ"ל וכדעת הרשב"א.

ג. ויעוי' בשו"ת משכנ"י (יו"ד סי' ל') שכתב דחלוק דין פרישה בתולעת הפרי מדין פרישה בשרץ המים (שבכלים) דבתולעת הפרי בעי' שיפרוש לארץ כדי שיעבור עליו משום "לכל שרץ השורץ על הארץ", וכמש"כ בהי"ד "פירשו ויצאו לארץ" וכן בהכ"ג "והיא מהלכת על הארץ" משא"כ במים שבכלים בעי' רק שיפרשו ממקום רבתייהו וברייתן כמש"כ בהי"ט "במד"א שלא פירשו ממקום ברייתן" כו'.

ואפילו לא הגיעו לארץ, דהרי איסורם מדין שרץ המים ולא מדין שרץ הארץ וא"כ אפילו פירשו לאויר ג"כ חשיב פירש וכמש"כ הרמב"ם בה"כ, "המסנן את היין או את החומץ או את השכר ואכל את היבחושיין או את היתושיין והתולעת שסינן לוקה משום שרץ

דין פרישה לענין שרץ הארץ ולענין שרץ המים

א. הרשב"א בחי' (חולין סז, א) כתב דאיבעי' הגמ' (ע"ב שם) פי' מתה כו', מקצתה כו', לאויר העולם וכו' היא בין בתולעת הפרי בין בשרץ מים שבכלים והובא בב"י סי' פ"ד ס"ב, וכן נקט בפשיטות הפמ"ג שם (בש"ד סק"ט) ע"ש.

ב. אבל מהרמב"ם לא משמע כן מדכתב האבעי' בהט"ז לאחר שהביא דין תולעת הפרי [וכוללם יחד עם פי' על גרעינה מבפנים ויצאה מאוכל לאוכל השייך רק בפרין ולא כתבה אח"כ בהי"ט וה"כ לאחר דין שרץ מים שבכלים.

וזה צ"ב דבהי"ז משמע דמים שהתליעו הוה אותו ההיתר דפירות ומאכלות שהתליעו דכל שהתליעו בתלוש מותרין עד שפירשו וכמש"כ שם "דג מליח שהתליע הרי התולעת שבו מותרת שהן כפירות שהתליעו אחר שנעקרו מן הארץ שמותר לאכלן כולן כאחת

פ"ד ה"ו וסה"מ ל"ת קע"ו, ועוד ישנו לאו בפ"ע בשרץ הנולד בפרי [המחובר לקרקע, או בפרי תלוש לאחר שפירש] מקרא ד"לכל שרץ השורץ על הארץ" (ויקרא יא, מב) כמבואר שם בהי"ד-ט"ו וסה"מ ל"ת קע"ח. [והיינו דכתב הרמב"ם בהט"ו שם ד"אם התליע והוא מחובר אותה התולעת אסורה כאילו פירשה לארץ, שעל הארץ נברא ולוקין עלי"י וכונתו דהוה בכלל אותו הלאו ד"לכל שרץ השורץ" גו' כמו תולעת שפירשה]

ח. ומבואר ברמב"ם בהכ"ג שם דאותו התולעת שנולד בפרי יכול להיות גם תולעת הארץ וגם שרץ העוף וגם שרץ המים אלא שנולדו בפרי דשם התולעת אינו תלוי במקום שבו נולד אלא בהמקום שחי וניזון וגדל ומבואר באורך בתשו' ר"א בן הרמב"ם (שנדפסה בסה"מ הוצאת פרנקל עמ' תקמו-ח) ע"ש.

ט. וכ"ז שלא פירש אפילו יש לו כמה שמות מותר לאכלו עם הפרי [כמבואר ברמב"ם הי"ד וה"כ ובשו"ע ס"ג ע"ש. וכ"ה בחי' הרשב"א חולין (נח, א. וסד, ב.) דגם משום שרץ העוף אינו עובר עד שפירש ע"ש. ובשו"ת אמרי יושר ח"ב סי"א מדייק כן גם מהרמב"ן עה"ת שמיני (יא, יא) ע"ש].

ולאחר שפירש אם הוא רק תולעת הפרי בלבד עובר רק על לאו התולעת הפרי ואם יש לו עוד שמות עובר על כל שם לאו בפ"ע לשי' הרמב"ם.

י. ומעתה לשי' הרמב"ם דאבעי' הגמ' פי' מת, מקצתה, ולאוויר העולם היא רק בתולעת הפרי (כש"נ באות ד') הוה זה רק לענין הלאו מסוים לתולעת הפרי ד"לכל שרץ" וגו' האם עובר עליו בפ"י מת וכו', וכדכתבו הרמב"ם בהט"ו רק לענין לאו זה, אבל לענין לאו דשרץ הארץ מקרא "דוכל שרץ" וגו' בעינין שישרוץ על הארץ ממש, וכלשונו בהכ"ג "והיא מהלכת על הארץ כשאר שרצים" וכמש"כ בתשו' ר"א בנו הנ"ל וז"ל: "ואם הי' בטבע ברי' זו (שנולדה בפרי) לרמוש על

המים, או משום שרץ העוף ושרץ המים אפילו חזרו לכלי אחר שסננן שהרי פירשו ממקום ברייתן"

ולכאו' למה לא הזכיר הרמב"ם גם שעובר משום שרץ הארץ, וכמש"כ לקמן בהכ"ג דשרץ המים שפירש לארץ לוקה עליו גם משום שרץ הארץ, אלא ודאי דמה שפירש על המסננת ל"ח פירש לארץ וחשיב רק פירש ממקום ברייתן לענין לעבור עליו משום שרץ המים, והרמב"ם ל"ג (בחולין סז, א) והרי עובר עליו משום שרץ השורץ "על הארץ" עכ"ד, ע"ש. וכן משמע ברגמ"ה שם דגרס רק "שרץ השורץ" ע"ש. וכ"ה במ"מ שם ה"כ שהביא לשון הברייתא "וכל שרץ השורץ לרבות יבחושין שסננן" ע"ש.

ד. וא"כ י"ל דכיון דר' יוסף כולל ביחד פירש מת ופירש מקצתה ופירש לאוויר בחדא איבעי', ס"ל להרמב"ם דכמו דפירש לאוויר הוה חסרון רק לענין חלות שם שרץ הארץ, שייכי כולהו רק לתולעת הפרי וגם שאר האבעיות שם הם רק לענין לעבור עליו משום שרץ הארץ, משא"כ לענין שרץ המים אין שום איבעי'.

ה. אלא די"ל מה באמת הדין בפירש מת ופירשה מקצתה בשרץ המים האם פשיטא לן דמותר או פשיטא לן דאסור, וסתימת לשון הרמב"ם בהי"ט וה"כ משמע יותר דבכל אופן שפירש אסור ע"ש.

ו. אבל הרשב"א דס"ל כגו' דידן דשרץ מים שבכלים ושאר משקין שפי' עובר עליו משום שרץ הארץ, א"כ הו"ל כתולעת הפרי שפירש גם לענין פי' מקצתו, פי' מת, ולאוויר העולם.

דין פרישה בתולעת הפרי שהיא גם שרץ הארץ

ז. והנה להרמב"ם ישנן שני לאוין בשרץ הארץ, אחד בשרץ הארץ שחי ודר בארץ מקרא דוכל שרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לכם (ויקרא יא, מא) כמבואר בהל' מאכא"ס

דלא איפשטא כמש"כ הרשב"א, ומש"ה לא הזכיר הב"י כלל את שי' הרמב"ם והביא רק דברי הרשב"א.

יד. ועי' בכו"פ סק"ג שכתב דאף להצד שפי' מת אסור, הוא רק איסור מדרבנן דל"ש שורץ על הארץ לאחר מיתה והביאו הפמ"ג בש"ד סק"ד וכ"כ בהג"ה הרמ"ך (לר' משה הכהן מלוני"ל) על הרמב"ם הט"ז שם ע"ש. ודבריו הם לענין תולעת הפרי, אבל לענין שרץ המים תלוי במחלוקת הרמב"ם ושאר ראשונים, להרמב"ם דשרץ מים שבכלים שפירש עוברים עליו משום שרץ המים ל"ש דברי הכו"פ וגם בפירש מת עובר עליו כש"ג, ולרוב הראשונים שרץ המים ותולעת הפרי חד דינא הם ופירש לאחר שמת הוא מדרבנן.

טו. ועי' בפר"ח סק"ג שכתב דדעת רוב הראשונים והאחרונים דפירשה מתה מותרת (ומפרשים אבעי' הגמ' בפ"י לפני שמתה) וכן נראה עיקר אלא שיש לחוש לסברת האוסרים וכ"כ בסקמ"ח ע"ש. ובפס"ד להצ"צ סק"ח הכריע כהש"ך (סק"ב) והכו"פ הנ"ל להקל משום שאפילו להאוסרים אינו רק מדרבנן [בספר יבין דעת על יו"ד סי' פ"ד סק"ג חולק על הכו"פ וכן בחז"א סי"ד סק"ה ע"ש. אבל עכשיו שזכינו שנרפסו הג"ה הרמ"ך הנ"ל על הרמב"ם מפורש שם להדי' כהכו"פ ע"ש] וגם המקילין הם הרוב ע"ש.

ואף דהם מיירי רק בתולעת הפרי מ"מ לרוב הראשונים שרץ המים ותולעת הפרי חד דינא הם, מלבד הרמב"ם [ור' הלל] דלדידי' אסור מה"ת.

ובאופן דכל חשש תולעים הוא רק מיעות המצוי דחייב בדיקה הוא רק מדרבנן ולכ"ע אין כאן חשש דאורייתא, י"ל דגם להפר"ח אין להחמיר, וכמש"כ בסוף סי' ד' ע"ש.

פרישה בשרץ המים שחיותו רק במים

טז. עוד יהי' נפ"מ בין הרמב"ם לשאר ראשונים בשרץ המים שבכלים שאינו יכול לחיות חוץ למים דלהרמב"ם עובר עליו משום

הארץ כמו שרץ הארץ, שלא נדע את זה אלא עם רמישתה על הארץ כרמישת שרץ הארץ ה"ז לוקה עלי' שמים כו', משם שסופה הוכיח על תחילתה ורמישתה על הארץ הוכיחה שהיא בעיקר הוייתה שקץ ושרץ ושני האיסורין באין כאחת שהרי מתחילת הויתה טבעה טבע תולעת הפירות וטבע שרץ הארץ" וע"כ דהא דאיבעי' לן פירש מת הוא רק לענין הלאו ותולעת הפרי בלבד, אבל לענין הלאו דשרץ הארץ בעי' שירחוש כולו על הארץ ממש להוכיח שזה טבעו וכמפורש בדברי ר"א.

יא. וי"ל דזה בעי' ר' יוסף האם דין פרישה לענין הלאו ותולעת הפרי הוא אותו דין פרישה כמו לענין הלאו דשרץ הארץ דצריך לרמוש כולו על הארץ ממש דהא בשני הלאוין כתיב "על הארץ" או חלוקין הם כיון דלענין הלאו ותולעת הפרי אין הפרישה משום הוכחה שהוא שרץ הארץ, וא"כ סגי לן במה שפירש מהפרי באיזה אופן שיהי'.

פירש מת בשרץ המים

יב. וא"כ ספק זה הוא רק לענין תולעת הפרי דכתיב בו "על הארץ" משא"כ לענין שרץ המים ושרץ העוף דבעי' רק שיפרוש ממקום ברייתן כל שפירש בין חי בין מת ואפילו מקצתו חשיב פירש לדעת הרמב"ם וכש"ג.

יג. ונמצא דלהרמב"ם שרץ מים שבכלים שפירש מת עובר עליו משום שרץ המים, [וכ"כ בקובץ הערות על התו"כ סו"פ שמיני בדעת ר' הלל על התו"כ שם] אבל לפי הגי' שלנו בגמ' שהיא גי' כל הראשונים דהמסנן את היין ואכל התולעים עובר משום שרץ השורץ על הארץ וכמו שפי' רש"י והרשב"א והר"ן דכשעבר על המסננת נעשה שרץ הארץ. עפ"ז הוה שרץ מים שבכלים שפירש כמו תולעת הפרי שפירש דנעשה שרץ הארץ ואין טעם לחלק ביניהם לענין האבעי' דפירש מת, מקצתה, ולאויר העולם, ובשניהם הוה אבעי'

הארץ הדגים שאינם חיים ביבשה דאותן אינם יוצאים מן המים מעצמם ואע"פ שהוציאם מן המים לא מיקרו שורצים על הארץ כי שם הם מתים אבל אותן שיכולין לחיות ביבשה ששורצים על הארץ מעצמם אע"פ שבתוך המים [שבכלים או בורות] הם מותרים כשפירשו אסורין משום שרץ הארץ כו' ע"ש.

שרץ המים לאחר שפירש אבל לשאר ראשונים דשרץ מים שבכלים שפירש עוברין עליו משום שרץ הארץ הרי מבואר ברמב"ם דשרץ הארץ הוא רק כשחי וגדל בארץ וכנ"ל (אות ח') וא"כ בכה"ג אין בו לא משום שרץ המים ולא משום שרץ הארץ וכ"ה בחי' ר"מ קזיס חולין שם: ז"ל לית לן למיסר משום שרץ

סימן ו'

בגדר היתר שרץ מים שבכלים, ושאר משקין, ומי בורות, ועוד בדין שרץ המים הניכר רק בכלים

(היוצא מהפירות) הוא ממים אלא שמיץ הפרי כנוס בתוכו (וא"כ שפיר ילפי' לי' מכל אשר במים) ע"ש.

שרץ שנולד בשאר משקין

א. שי' רש"י (חולין סז, א) דתולעת הנולד בשכר מותר מדין שרץ מים שבכלים המבואר שם בסוגי', ואם פירש אסור משום שרץ השורץ על הארץ ע"ש.

שרץ העוף שנולד בשאר משקין

ד. אלא דזה הרי שייך רק לענין שרץ המים הנולד וחי בשאר משקים, דבזה מיירי קרא דכל אשר במים, גו' כל אשר יש לו סנפיר וקשקשת גו', אבל ברמב"ם ה"כ שם מבואר דגם שרץ העוף הנולד בשאר משקין מותר כ"ז שלא פירש, וכן בהגמ"י שם מתיר זבובים ובשו"ע ס"ג שם יתושים, שהם שרץ העוף, וכ"ה בסה"ת שם דגם ביכולין לפרוח מותר ע"ש. וכ"מ ברמב"ן עה"ת פי' שמיני המובא לעיל (סי' ה', אות ט') ע"ש.

ב. וכדבריו מבואר בהגמ"י פ"ב הי"ח דמאכא"ס דעל מש"כ שם הרמב"ם דשרץ המים הנברא בבורות כו', מותר ושוחה ושוחה ואינו נמנע כו', כתב הגמ"י: "וה"ה אותן יבחושין שהם הזבובים הקטנים הנמצאים בשכר וביין שהם מותרין, ספר התרומה (סי' לו) והמצות (סמ"ג דף מד, ב) עכ"ל. משמע דהוה בכלל ההיתר דמים שבכלים, וכ"מ בסה"ת וסמ"ג שם דלאחר שכתבו דין מים שבכלים כתבו וה"ה יבחושין שבשאר משקין ע"ש. וכ"ה גם בש"ך סי' פ"ד סק"א דעל מש"כ בשו"ע שרצים הגדלים במים שבכלים כו', כתב, "וה"ה בשאר משקין שבכלים" כו' ע"ש.

ה. ולכאור' היתר דידהו הוא מדין תולעים שבפירות (שנולדו בתלוש) דמש"כ הרמב"ם בהי"ד שם "דהנבראים בפירות ובמאכלות" כולל גם משקין, [וכ"מ בפס"ד סק"ח שם ע"ש]. והיתר זה הוא על כל השרצים בין שרץ הארץ בין שרץ העוף, כסתמת לשון הרמב"ם, וכמפורש בברייתא חולין (סז, ב) "על הארץ להוציא את הזיזין שבעדשין ואת היתושין שבכליסיים והתולעת שבתמרים ושברוגרות" והא דדייקינן, מברייתא הקודמת שם (סז, א) דיבחושין שלא סינן מותרין הוה ג"כ מהך דינא דתולעת הפרי והמאכלות.

ג. ובפמ"ג על הש"ך שם הקשה וז"ל "ואיני יודע באמת מנ"ל זאת דמקרא לא נפיק אלא מ"תאכלו מכל אשר במים (ויקרא יא, ט) לרבות כלים, ושאר משקים מנ"ל. ואי דלא הוה בכלל איסור דקרא א"כ להווי כמו תולעים בגבינה לקמן (סט"ז בהג"ה) ד"א אף פירשו שרי וצ"ע" עכ"ל.

ו. וכן מדוייק בלשון הרמב"ם בה"כ שם

ובפס"ד להצ"צ שם תי' דעיקר המשקה

מז הארץ שמותר לאכלן כולן כאחת בתולעת שבתוכן וכן המים שבכלים שהשריצו הרי אותן השרצים מותר לשתותן עם המים שנאמר וכו' הרי דדין מים שבכלים הוא אותו הדין כמאכלים תלושים.

והן הן דברי הגמ' והראשונים הנ"ל שהשוו שאר משקין למים שבכלים לענין כל השרצים.

שרץ שנולד בבורות

י. אלא דזה שייך רק במים שבכלים שהם תלושים כפירות שנעקרו וכדג מליח וכשאר משקין הנ"ל, אבל במי בורות שיחין ומערות שהם מים מחוברין ההיתר שלהם הוא רק לענין שרץ המים המפורש בקרא, בלבד, ולא לענין שאר שרצים, וכמפורש להדי' ברמב"ם בהי"ח: "שרץ המים" הנברא בבורות כו'. ובא לאפוקי שרץ הארץ ושרץ העוף שנבראו בבור [כמבואר בהכ"ג שם ובסה"מ ל"ת קע"ט ותשו' ר"א בנו הנ"ל (סי' ה' אות ח').] דגם שרץ הארץ והעוף יכולין להבראות במים דההיתר הוא רק על שרץ החי ורבה במים (כנ"ל ס"ד שם) וגם נברא במים ולא על שאר שרצים, ומש"כ שם הרמב"ם דבורות שיחין ומערות כו' הרי הן כמים שבכלים ומותר היינו לענין שרץ המים דקא מיירי ב', אבל לענין שאר שרצים שנולדו במים עדיפי מים שבכלים ממי בורות, וזה מדוייק בלשון הרמב"ם דבהי"ז לענין מים שבכלים כתב בלשון רבים "וכן המים שבכלים שהשריצו הרי אותן השרצין מותרין" ובהי"ח כתב בלשון יחיד "הרי הן כמים שבכלים ומותר" משום דמים שבכלים כל סוגי שרצים מותרין (לאחר דאיתמעט שרץ המים) משא"כ בבורות רק סוג שרץ המים הוא דמותר.

יא. ולפ"ז הגמ' דמשווה זבובים שבשכר ויין למים שייכה לדין מים שבכלים שבהי"ז ולא כמו שהיא לפנינו על דין מי בורות שבהי"ח, וכ"ה באמת בהגמ"י דפוס קושטא ע"ש.

שכתב וז"ל: "המסנן את היין או את החומץ או את השכר ואכל את היבחושין או את היתושין והתולעות שסנן לוקה משום שרץ המים או משום שרץ העוף ושרץ המים כו'. ומה שכתב יבחושין יתושין ותולעת, הן הג' מינים שבשני ברייתות הנ"ל והרמב"ם כוללם יחד משום דשניהם חד דינא הם דשרץ הנוולד במאכל או משקה תלושים מותר כ"ז שלא פירש.

ז. והדברים מפורשין להדי' בשאלתות סו"פ שמיני ז"ל ואילו שרצים גדולי מאוכלא וממשקה הנהו לאו כשרצים דמו אלא כאוכל ומשקה דמו כו' דתניא על הארץ להוציא הדרנים שבעדשים ואת היתושין שבכליסין ואת התולעים שבתמרים ושבגרוגרות כו', וה"מ היכא דלא איפרוש מאוכלא וממשקה אבל איפרשו קרינן ב' השרץ השורץ על הארץ ואיתסר ל' דכתיב כל השרץ לרבות הא דא"ר הונא לא לישפי אינש שיכרא בציבתא באורתא דילמא פריש כו'. הרי דכל השרצים שבכל מיני אוכלים ומשקין נתמעטו מחד קרא ומחד טעמא ע"ש בדבריו [וקיצור הדברים הוא גם בה"ג הל' דגים סי' סב ע"ש]

שרץ מים שבכלים

ח. ולפ"ז י"ל דגם היתר שרץ המים שבכלים הוה חד דינא עם תולעת הפרי והמאכלות והמשקים [וכ"ה בישוע"י המובא לעיל (ס"ג אות ד')] דשרץ מים שבכלים יש לו שם מים ע"ש" אלא דלענין מים צריכין מיעוט בפ"ע דלא נימא דהוה בכלל איסור שרץ המים, אבל לאחר שנתמעטו מים שבכלים מאיסור שרץ המים שוב הו"ל דין המים האלו כדין שאר משקין ואוכלין גם לענין שאר השרצים שנולדו בהם כשרץ הארץ ושרץ העוף דמותרין, דלמה יגרעו מים שבכלים מכל שאר אוכלין ומשקין.

ט. ומשמע כן ברמב"ם הי"ז שם שכתב וז"ל "דג מליח שהתליע הרי התולעת שבו מותרת, שהן כפירות שהתליעו אחר שנעקרו

[ומש"כ בסוף ה"כ אבל אם לא סינן שותה ואינו נמנע כמו שפירשנו, וכונתו להי"ח, היינו לעינן הא דאינו נמנע ואינו חושש שמא פירשו וחזרו לתוך הכלי וכמו דמדמינן להו (יין שבחבית ומי בורות) לענין זה בחולין (סז, א) שם].

יד. ונמצא דבשרץ מים שבכלים ישנן שני היתרים חדא דמים הוה ככל אוכלים ומשקין תלושין דכל השרצים שנולדו בהם מותרים לפני שפירשו ולאחר שפירשו לוקין עליהם, ועוד היתר מסוים לענין שרץ המים דגם לאחר שפירש אינו אלא איסור ואין לוקין עליו.

טו. ויש עוד נפ"מ בין שני ההיתרים דמים שבכלים, היכא דפירש השרץ מהמים לשאר משקין דלענין דין מסוים דמים שבכלים חשיב פירש ממקום ברייתו [ואולי גם בפירש ממים שבכלים למים שבכלים אחרים חשיב ג"כ פירש ממקום ברייתו וצ"ע בזה] אבל מצד ההיתר דמשקין תלושין תלוי בהאבעי דפירש מאוכל לאוכל דהוה אבעי דלא איפשטא כמש"כ הרמב"ם בהט"ז ולדינא אינו אלא ספק איסור.

שרץ המים שנולד בבאר וניכר רק במים שבכלים

טז. והנה בשרץ המים שלא ניכר בעודו בתוך הבאר וניכר רק במים שבכלים שנשאבו מהבאר כתבנו לעיל (סי' ד, אות י') דדינו כשרץ הנולד במים שבכלים שמותר כ"ז שלא פירש.

ולכאור' תלוי זה בשני ההיתרים דמים שבכלים דמצד ההיתר דאוכלים ומשקין תלושים אין לחלק בין נולד [אן נגמר גידולו בתלוש לפי השיטות דלעיל סי' ד' אות ד'] לניכר בתלוש מחמת מיעוט המים ומחמת שהם בכלי זכוכית וכיו"ב דהרי יסוד היתר תולעת שבתלוש הוא משום שהוא בטל להאוכלין ומשקין ודינו כאוכלין ומשקין כמש"כ השאלות ובה"ג הנ"ל (אות ז') והובאו דבריהם בשו"ת אמרי יושר ח"ב סי"א)

שני התירים בשרץ המים שנולד בכלי

יב. אמנם גם במים שבכלים ישנו היתר מסוים לענין שרץ המים כמו במי בורות, ומלבד ההיתר דאוכלין ומשקין תלושים השייך לכל השרצים ישנו בשרץ המים שנולד במים שבכלים היתר מסוים שאינו בשרץ המים שנולד בשאר משקין, וכמו שישנו היתר מסוים דמי בורות כנ"ל. דלענין שרץ המים שבשאר משקין כתב בה"כ דאם אכלן לאחר הסינון לוקה וכמש"כ כן בכל שאר השרצים שהזכיר בפ"ב דמאכא"ס שם, ולענין שרץ המים שנולד במי בורות ומים שבכלים כתב בהי"ט דאיסור לאכלו לאחר שפירש ולא הזכיר מלקות.

וכפה"נ שלמד כן מלשון הברייתות בחולין שם דלענין שרץ שפירש משאר משקין על המסנת מפורש שם בגמ' (סז, א) דעובר על איסור שרץ השרץ [הרמב"ם ל"ג על הארץ כנ"ל סי' ה' אות ג'] ובברייתא שם ילפי ליה (לפי גי' הר"ף וכ"ה בתו"כ) מואת נבלתן תשקצון (ויקרא יא, יא) לרבות יבחושין שסיננם והיינו דנתרבו בכלל לאו דשרץ, ולענין שרץ מים שבכלים ילפי' בברייתא אחרת שם מקרא דואת זה תאכלו מכל אשר במים (ויקרא יא, ט) לרבות בורות שיחין ומערות ששוחה ושותה וכו' והיינו דההיתר נאמר רק כ"ז שהם במים ולא פירשו ומכלל דאם פירשו אסורין, וסבר הרמב"ם דהוה זה איסור מחודש שלא נכלל בלאו דשרץ.

יג. ודין זה הוא רק בשרץ המים שנברא במים כמש"כ בהי"ח אבל אם אותו השרץ נברא בשאר משקין דהיתירא דידי' הוה רק מדין שרץ שנולד בפירות ובאוכלין, כשפירש לוקה כמש"כ בה"כ.

ומש"כ בהי"ט שנפל לתוך השכר וכו' כונתו לתולעת שנברא במים ואח"כ נעשו שכר שהרי קאי אהלכה י"ז וי"ח דמירי במים שבכלים שהשריצו, ונברא בבורות, ובה"כ כונתו לשרץ הנברא בשכר דומי' דיין וחומץ דקחשיב שם.

בו חסרון נוסף דל"ח ארץ ולכן בעי' שירחוש לחוץ כדי שיחשב שורץ על הארץ. משא"כ כשהוא ע"ג קרקע ל"ב שירחוש דהרחישה היא רק להפקיע ממנו שם אוכל אבל כשהוא בקרקע חשיב שרץ בלא"ה עכת"ד הקצרים ע"ש.

כ. אבל בדעת הרשב"א י"ל דל"ל סברת השאלות ובה"ג דשרץ שבאוכל חשיב אוכל אלא ס"ל כמש"כ (בחולין סד, א ונח, ב.) לענין ביצת עוף טמא שריקמה דאינו לוקה לא משום שרץ העוף (כיון שלא יצא לאויר העולם) ולא משום שרץ הארץ כיון שאינו על הארץ ע"ש. והיינו נמי טעמא דתולעת הנולד בתלוש דמותו משום דל"ח, ארץ" ול"ה שרץ הארץ, ומש"ה הק' על רש"י דמ"ש שרץ שבפרי מחובר, משרץ שבקרקע. [ואף דגם רש"י סז, ב. ד"ה להוציא זיזין שבעדשים, כתב: "דמותרין דלאו על הארץ שורצים אלא בתוך העדשה" ולא הזכיר דחשובין כעדשים היינו משום דמיירי גם בשורצין תוך הפרי דאסורין בפרי המחובר ובכה"ג בתלושין מותרין משום שאינם על הארץ]

כא. וא"כ להרשב"א כל היתר תולעת שבתלוש שייך רק לשרץ הארץ ושרץ העוף, דבהם י"ל דרק משיצאו לארץ או לאויר נחשבים שרץ הארץ ושרץ העוף משא"כ כשהם עדיין תוך הפרי.

אבל בשרץ המים שבכלי ל"ש הך טעמא דהרי הוא נמצא במים וע"כ דכל התירו הוא רק מדין מיוחד דמים שבכלים דומי' דשרץ שבבורות העצורים, שהתירם תורה.

ורק לסברת השאלות ובה"ג דשרץ שבאוכל ומשקה חשוב אוכל ומשקה, הוא דיש בשרץ מים שבכלים היתר נוסף דנחשבין כמים כמו שרצים שבשאר אוכלין ומשקין התלושין.

כב. וא"כ להרשב"א אינו מוכרח ששרץ שנגמר גידולו בבאר אלא שניכר לעין רק במים שבכלים שנשאבו מהבאר, דהוה ג"כ

וא"כ שרץ זה שנולד ונתגדל במים אלו בהיותם בבאר והי' בטל להמים משום שאינו ניכר (כש"נ בסימנים הקודמים) גם עכשיו כשהם בכלים עדיין בטלין להמים כמו בשאר אוכלין ומשקין דמה"ת יחול בהם שם שרץ. [ובשו"ת משיב דבר ח"ב סי' כז-כח אוסר בכה"ג וי"ל דשם חיישינן שמא פירשו ע"ש]

יז. משא"כ מצד היתר המסוים דשרץ המים שבכלים [השייך רק לשרץ שדרכו לחיות במים וגם נולד במים שיש בו דין מסוים שאין בו מלקות גם לאחר שפירש] י"ל שדין זה הוא רק בשרץ שנולד במים שבכלים [או עכ"פ נתגדל ונגמר בהם להשיטות הנ"ל] די"ל דשרץ זה יש לו חלות שם בפ"ע ואינו בכלל שרץ המים שאסרה תורה אבל אם נולד [או נגמר גידולו] בהבאר אף שניכר רק בהכלים מ"מ סוף סוף ה"ה שרץ המים כשאר שרצים וצ"ע בזה.

יסוד היתר תולעת הפרי

חי. והנה התוס' (חולין סז, ב. ד"ה דיקא) מדייקים בדעת רש"י דתולעת שבפרי המחובר לאילן אסור לשמואל רק כשרחש תוך הפרי אבל אם אין חורו מחזיק יותר מגוף התולעת שאינו יכול לרחוש מותר.

והקשה עליהם הרשב"א (חולין נח, א. ובתה"ב ב"ד שע"ג עמ' פד, א) הא כל מה שאוסר שמואל בפרי המחובר הוא משום שנחשב כקרקע וא"כ כמו בקרקע ל"ב שישורץ וקרי' בי' שרץ השורץ על הארץ אע"פ שלא רחש [וכן הוכיח הר"ן מהגמ' סז, ב שם] כמו"כ תיאסר בפרי המחובר, ולכן חולק על רש"י ותוס' ע"ש [וכן הק' הרמב"ן שם ובר"ן נח, א. וסז, ב. ע"ש]

יט. ובספר יבין דעת להגרי' מקוטנא (י"ד סי' פ"ד אות ט') תי' עפ"ד השאלות ובה"ג הנ"ל דהשרץ דינו כאוכל ומשקה כ"ז שלא פירש וע"י שרוחש ופירש ממקום רבתי' חל בו שם שרץ וכיון שהפרי מחובר לארץ הו"ל שורץ על הארץ, משא"כ בפרי תלוש יש

מוכרח להדיא דשרץ המים שבכלים דינו כשרץ שבאוכלין ומשקין וע"כ הביאור כהשאלות ובה"ג דכל שרץ שבאוכלין ומשקין דינו כאוכל ומשקה והיא דעת רוב הראשונים וא"כ שפיר מוכרח לדידהו דכל שניכר רק במים שבכלים דינו כנוול בהם ואסור רק משפירש וכש"נ.

בכלל היתר זה דמים שבכלים דאולי ההיתר הוא רק כשנגמר גידולו במים שבכלים, כנ"ל אות י"ז.

כג. אבל מדברי הגמ"י (הנ"ל אות ב') בשם סמ"ג וסה"ת המתירין זבובים שביין מחמת אותו ההיתר דשרץ מים שבכלים

סימן ז'

בגדר מה נחשב מי בורות

ונעיצין דתדבר"י אינן כחריצין ונעיצין דת"ק, דת"ק מיירי בחריצין הנובעין ותדבר"י מיירי בחריצין הזוחלין שנמשכין והולכין, ואפילו באינם נובעין, והיינו דאמר' לתדבר"י דחריצין ונעיצין אסורין משום שאינם עצורים ככלים אלא המים הולכין ונמשכין. וכ"ה גם ברא"ש ובתוה"ב להרשב"א (בית ג' שער א' דף סו, ב.) ע"ש.

ג. [וגם בגדר נמשכין והולכין חולקין הפוסקים דברש"י ור"ן משמע דהיינו שהמים זוחלין חוץ לבור ע"ש. ובאו"ה כלל מא, ז מבואר דאפילו נמשכין ממקום למקום תוך החריץ כיון שהם ארוכים או רחבים דומין לנהרות. ובספר כנפי יונה מסתפק דאפשר גם היאורים שמימיהם מושכים מחמת הרוח נאסרו, אלא דנראה לו דהיינו רק כשאינו רואה להם סוף דנראה כנחל ע"ש]

ד. ולכאו' צ"ב לת"ק למה מחלק בין בורות שיחין ומערות דמותרין לחריצין ונעיצין דאסורין ליפלוג וליתני בחריצין ונעיצין גופא בין נובעין לאין נובעין. ועי' ברא"ש דתנא דבי רב [שהוא ת"ק] מרבה להיתירא אפילו חריצין כיון דאין נובעין. ובתוה"ב להרשב"א שם כתב לת"ק: "מאי רבי חריצין ונעיצין כלומר חריצין ונעיצין נובעין לאיסורא ואימעטו להו בורות שיחין ומערות להיתירא" וכ"ז צ"ע ל"ל לחלק בין חריצין ונעיצין לבורות ולא מחלקי' בחריצין ונעיצין גופא.

חריצין ונעיצין

א. בחולין סז, א. דרשינן קרא דואת זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר לו סנפיר וקשקשת במים, בימים ובנחלים אותם תאכלו (ויקרא יא, ט) בכלל ופרט וכלל, במים כלל בימים ובנחלים פרט במים חזר וכלל, (דכל מקום שאתה מוצא שני כללות הסמוכין זה לזה הטל פרט ביניהם ודונם בכלל ופרט וכלל) מה הפרט מפורש מים נובעים אף כל מים נובעים מאי רבי חריצין ונעיצין לאיסורא, ומאי מיעט בורות שיחין ומערות להיתירא כו', ותנא דבי ר"י דרש אותה דרשה בריבה ומיעוט וריבוי ומקשינן שם על תדבר"י מה ראית לרבות בורות שיחין ומערות להיתירא ולהוציא חריצין ונעיצין לאיסורא, מרבה אני בורות שיחין ומערות שהן עצורין ככלים ומוציא אני חריצין ונעיצין שאין עצורין ככלים ע"כ. וכעין זה בברייתא דתו"כ פ' שמיני ע"ש.

ב. ובתוס' שם ובראב"ד על התו"כ פירשו דת"ק ותדבר"י חולקין לדינא דלת"ק תלוי רק בנובעין ואין נובעין דכל מים שיש להם כח הנביעה נתברו מכעין הפרט דימים ונחלין לאיסורא ואפילו באר מים עמוק שאין מימיו הולכין נתרבה לאיסורא, וכל שאין מימיו נובעין שאין לו כח הנביעה נתמעט להיתירא אפילו אם המים זוחלין והולכין, דלת"ק אין הזחילה מעלה ומוריד. אבל לתדבר"י בעי' גם שלא יהי' המים נמשכין והולכין, וחריצין

מיירי בחריצין ונעיצין שבצד הנהר שנתמלאו מהנהר שפיר י"ל דת"ק מיירי בסתם חריצין ונעיצין שמימיהם נובעין מקרקעיתן ותדבר"י מיירי בכל חריצין ונעיצין אפילו ידוע שאין קרקעיתן ודפנותיהם מבצבצין.

וביותר י"ל דת"ק ותדבר"י נקטי חריצין ונעיצין סתם וחולקין מאיזה טעם נאסרין דת"ק אוסר מצד שהם נובעין ותדבר"י אוסר מצד זחילתן והנפ"מ יהי' באופן שאין נובעין, [אלא דלשון התוס' צע"ק לפ"ז ע"ש].

מקור מעין נהר ונחל

ז. ברבינו בחיי ריש וישלח [הובא בחי' הצ"צ על משניות מקואות פ"ה מ"ג] עה"פ (משלי כה, כו) "מעייין נרפש ומקור משחת" כתב דיש מקור ומעייין ונהר שהמעייין נמשך מהמקור והנהר נמשך מן המעייין ע"ש.

והדברים מפורשים יותר בשו"ת הרא"ש סוף כלל לא [הובא בטושו"ע הל' מקואות סמ"ז ע"ש] ובשו"ת גידולי טהרה סי' ב'. דמעייין הם המים הנראין המתהווים מהקרקע או מן הסלעים, והמקור הוא הכח המוטבע בארץ להוצאת מים אלו שנמשכין ממנו כמין גידין וסילונות ושרשים המתפשטין לכאן ולכאן תוך הארץ, והם המקור להמעייין היוצא ע"ג הקרקע.

ח. והנהר הוא המים הנמשכין מהמעייין אבל הקרקע עצמה של הנהר אין בה שום מעליותא ואין בה לא מקור ולא נביעה, דאם מסיבין הילוך הנהר ממקומו למקום אחר נשאר מקום הראשון חרב ויבש, אלא דכיון שהוא מחובר למעייין ובא מהמעייין דינו כמעייין לענין דיני טהרה ומים חיים, אף שבעצמותו אינו מעייין אלא נהר הנמשך מן המעייין. והיינו דאמרינן במשנה דמקואות (פ"ה מ"ה) הזוחלין כמעייין כו', ופי' הרמב"ם הנהרות הנמשכים מן המעייין דינם כמו המעייין ע"ש.

ט. וע"ש בתשו' הרא"ש דאף במעייין שייך שיתיבש המעייין מחמת החום וכיו"ב, אלא

ה. וי"ל דחריצין ונעיצין הם אמות המים שממשיכין בהם מים, מימים ונהרות לשדות וכיו"ב, כמש"כ במשנה אחרונה מקואות פ"ה מ"ו, ע"ש. וכ"ה לפי גי' הר"ש (פ"ו מ"א) במשנה שם (פ"ה מ"ו) מטבילין בחריצין ונעיצין ובפרסת החמור המעורבים בבקעה, הרי דדרך החריצין ונעיצין להיות מעורבין עם המקוה שבבקעה (וכ"ה במלאכת שלמה שם) ע"ש.

והחריצין ונעיצין אלו יכולין להתמלאות ממימי הנהר הגלויים או מגידי המים שתחת הקרקע כדתינא בתוספתא פ"א דמקואות (הובאה בר"ש שם פ"א מ"ו) החופר בצד הים ובצד הנהר כו', הרי הם כמי תמציות כו' ע"ש. ובוזה חולקין ת"ק ותדבר"י ת"ק אוסר רק כשהמים נובעין מתחת הקרקע דאז חשוב באר של מים נובעין כיון שמקום הבאר נובע מצד עצמו כמעין, אבל אם החריצין מתמלאין ממי הנהר אין זה באר אלא בור של מים מכונסין, והיינו דקאמר "אף כל מים נובעים מאי רבי חריצין ונעיצין לאיסורא" דסתם חריצין שבצד הנהרות מימיהם נובעים מקרקעיתן ודופניהם ומאי מיעט בורות כו' להיתירא דבור היינו שהוא ריק מצד עצמו וכל מימיו מכונסין בו מהחוף.

ותדבר"י אוסר כל החריצין ונעיצין אפילו ברור לנו שנתמלאו רק ממי הנהר הגלויים ולא מנקבים שבקרקע אסורין משום שזוחלין ונמשכין.

ומדויק שפיר הא דמחלק ת"ק בין בורות וכו' לחריצין ונעיצין דסתם חריצין ונעיצין הם מים נובעין ובורות הם מים מכונסין.

ו. ועי' בחי' הרשב"א שהק' על התוס' וז"ל ותימה הוא דהאיך נחלוק בין חריצין ונעיצין שהזכיר מאן דדריש בכללי ופרטי ובין חריצין ונעיצין שהזכיר מאן דדריש בריבה ומיעט וריבה, ושניהם חריצין ונעיצין סתם הזכירו עכ"ל.

ובדעת התוס' וסייעתי' י"ל דכיון דשניהם

זוכרין בור במקום באר כי לא הי' זוכרין באר ברוב. והנה הם זכרו בור ובאר במשנה והבדילו ביניהם שאמרו (ערובין כב, ב) אחד באר הרבים ובור הרבים כו', מה שזכרו הנה באר ר"ל שמימיו נובעין, ומה שזכרו בור ר"ל שמימיו מכונסין כו', ע"ש.

וכ"ה פ"י הראב"ד על התו"כ (שמיני יא, ח-ט) דבורות שיחין ומערות שהתירה תורה היינו מים מכונסין [ולתנא דבר"י בעי' גם שלא יהי' זוחלין כנ"ל] לאפוקי חריצין ונעיצין שהם מים נובעין מקרקע החריץ ע"ש.

בור המחובר למעיין

יב. והנה דין בור שמימיו מכונסין היינו בין שנתמלא ממי גשמים או מים שאובים או מנהר ומעיין, כל שאין המים נובעין מהקרקע ונעשה לשם כינוס ואסיפת מים, נקרא בור ומימיו מי בורות.

יג. ונמצא דבור [או כלין] המתמלא ממעיין שנמשך לתוכו הנכנס מצד אחד ויוצא מצד שני, ואין המים נובעין מקרקע הבור עצמו הרי מים אלו הם מים מכונסין.

ואף דלענין טהרת זבין ומצורעין דינו כמעיין ומים חיים, היינו משום דכיון דהמים באים ממעיין ומחוברין אליו בדיני חיבור ועירוב מקואות דגוא"ח וגוא"ס ושפה"נ, יש להם דין מעיין, אבל לענין חלות שם נהר או שם בור, ה"ז תלוי בצורתו ומראיתו (האם נראה כהמשך הנהר או לא) ובשמו הנקרא בו, דאם הוא בור גדול ונהר קטן או נהר שאינו נראה, או שנראה רק בקושי לאחר החיפוש וכיו"ב, עד שנקרא בשם בור או אוצר מים, [ובפרט אם הוא חפירה של בנין נתוסף גם טעם ראשון של הרד"ק הנ"ל אות יא] הרי נפקע ממים אלו שם נהר וחל בהם שם בור, אלא שהוא בור המחובר לנהר, והחיבור מהני רק לענין דיני טבילה שנאמרו בהם דיני חיבור ועירוב מקואות, אבל לענין היתר שרץ הנברא בבורות לא מצינו דיני עירוב וחיבור מקואות

דמ"מ לא אפס לחלוחית הגידין [שבתוך הארץ] ומים נשאר בהם אלא שהם מועטים ואינן מספיקין למלאות הבאר. מ"מ כשבאים עליהם מים הן ממי הגשמים הן ממים שנשפכו לתוך הבאר האחרת נתלחחו גידי האדמה ממים שנשפכו לתוך הבאר האחרת והוסיפו מהם מים מעצמם. [ועי' עוד משו"ת הרא"ש אלו לקמן אות יט].

י. עי' בספר השרשים להרד"ק (ערך נהר) דנהר הוא מלשון ונהרו אליו (ישעי' ב, ב) "ומזה הענין נקרא הנהר לפי שהוא מקום מרוצת המים". ובערך נחל פירש: "העמק שנגרים בו המים יקרא נחל ואע"פ שאין בו מים יקרא ג"כ נחל כי המקום הוא הנקרא נחל כו'. וכן וצדקה כנחל איתן (עמוס ה, כד) ששוטפים בו המים בכח" ע"כ.

ואיסור שרץ המים נאמר בו "מים ונחלים" ומסתבר דכל שהמים נמשכין כטבעם נקראין נחלים ואפילו אם הרחיב מקום הנהר או המשיכו קצת לצדדין באופן שהנהר זוחל כטבעו נקרא נחל.

אבל אם המשיכו נגד טבעו נקרא חריצין ונעיצין שנתרבו מכעין הפרט משום שדומין לנחלים, לתנא דבר"י משום שזוחלין ונמשכין, ולת"ק רק כשהמים נובעין ומתמצין מקרקע החריץ.

באר ובור

יא. הבור הוא היפך הנחל והחריץ שנעשה כדי להעמיד ולעצור ולהחזיק המים בתוכו. והנה החילוק בין באר לבור מבואר בכ"מ עי' ערובין יח, א. וכב, ב. דבור הוא מים מכונסין ובאר הוא מים חיים וז"ל הרד"ק בספר השרשים ערך בור: "הבאר בחפירה לבד מבלי בנין אבל הבור בבנין. ולפי דעתי כי בור הכתוב במקרא אין מימיו נובעין והוא שקורין בלע"ז ציסטירנ"א. וכן אך מעיין ובור (ויקרא יא, לו) ר"ל שמימיו מכונסין ואינו כמו המעיין [עי' רמב"ם הל' מקואות פ"ד ה"ב] ואע"פ שרבותינו אמרו בור שמימיו נובעין הם הי'

יותר כעין הפרט דימים ונחלין, מנחל שנמשך והוכנס לתוך בור או כלי דהבור והכלי מפקיעין ממנו שם נחל לגמרי, כנ"ל.

טו. וכדמצינו כעין זה לענין מעיין בתוספתא מקואות (פ"א ה"ז) ז"ל החופר בצד המעיין כ"ז שהן באין מחמת המעיין כו', הרי הן כמעיין כו'. מעיין שמימיו מועטין וריבה עליו והרחיבו מטהר באשבורן ואינו מטהר בזוחלין ע"כ.

והר"ש סופ"ק דמקואות (ובפ"ה מ"ג שם) מפרש הרחיב המעיין ע"י שעשה לפניו בריכה ונתמלאו מים שמטהר בזוחלין רק במקום שהי' מהלך בתחילתו ע"ש [וכן פירשו בחי' הרמב"ן והרשב"א שבת סה, ב ע"ש, (ובספר לחו"ש סי' ר"א סק"ה), ובשו"ת מהר"ם ב"ב הובא במרדכי ה"ל מקואות (סו"ס תשמ"ו), ופסק כן הב"ח בסי' ר"א ס"ב ע"ש].

ובחופר בצד המעיין אמרי' שם בתוספתא דהרי הן כמעיין משמע דהוה כמעיין לכל דבריו וכן סתם הרמב"ם בפ"ט דמקואות [בר"ש מקואות פ"א מ"ו כתב דהרי הן כמעיין דמטהר בכש"ה, וכונתו דלא רק בזוחלין כמי תמצית שהזכיר מקודם אלא גם בכש"ה, עי' שו"ת צ"צ יו"ד סי' קס"ז].

וא"כ שייך כעין זה גם לענין נחלים ונתרבו רק חריצין ונעיצין שבצד הנהר ולא בורות וכלים המתמלאים מנהר.

הוכחה להנ"ל מספר כנפי יונה

טז. והדברים מפורשים להדי' בספר כנפי יונה על יו"ד [להגר"י לנדסופר בעל שו"ת מעיל צדקה] סי' פ"ד וז"ל: "ואי משום שמתחברים [החריצין ונעיצין] לנחלים והוא מובא, גם זה אינו דנ"ל דכל כה"ג מן הדין נאסרו דאפילו בבורות ככה"ג יש לאסור, כגון בנהר שמתחבר למי בור דאפשר דמן הנהר הלכו לשם וכדאיתא בע"ז (לט, א) והאידינא דנפלי נהרי גמדי כו', אסורין וה"נ, א"ו אפי' בשאין מחובר למי נהר נאסר מי חריצין" כו' ע"ש.

אלא תלוי רק בשמו האם יש לו שם בור או שם נהר וברא. [ועי' בספר שירי טהרה להגאון רש"ק על הלכות מקואות תשובה יד ובספרו קנאת סופרים תשובה מד (עמ. מב) לענין מקוה חסר שנפל לתוכה בארש"ט מחומץ אדום אם דינו כמים לפסול את המקוה, וכן אם אפשר להכשיר מקוה

שכולה שאובים ע"י שישפכו לתוכה בארש"ט דהכל תלוי בשמו אם נקרא בלשון מים חמוצים או בלשון בארש"ט ומביא ע"ז כמה דוגמאות, ובסוף התשובה מוכיח דאינו תלוי בשם הנקרא בלה"ק אלא בשם הנקרא בלע"ז בלשון בני אדם ע"ש ובתשובה נ-נא שם (ועי' שביעית פ"א מ"ה וברמב"ם שמיטה ויובל פ"ג ה"ז דנטיעה שהוא אילן קטן תלוי כ"ז שקורין לה נטיעה)].

וכמו שכתב בשו"ת ד"ח המובא לקמן (אות יז) דגם מעיין הפסול מלטהר בזוחלין מ"מ נחשב נהר לענין איסור שרץ ע"ש. כמו"כ הוא גם להיפך דאף שיש לו דין מעיין לענין שאר דיני התורה אין לו שם נהר לענין שרץ דשם נהר ונחל אינו תלוי כלל בדיני מעיין, בין לחומר בין לקולא.

יד. ואף דהמים הם מים נובעים ככל הנחלים הנמשכין ממעיין הנובע ממקורו ואמרינן בגמ' "מה הפרט מפורש מים נובעים אף כל מים נובעים" הרי מפרשינן שם בגמ' "מאי רבי חריצין ונעיצין לאיסורא, ולתוס' וסייעתם היינו שהמים נובעים מקרקע החריץ עצמו. וליכא ריבוי על מים נובעים שהוכנסו לתוך החריץ או לתוך הכלי, מבחורץ, ובגמ' שם סתם ותנא "מאי מיעט בורות שיחין ומערות" משמע דנכלל בזה כל שיש לו שם בור דהיינו שמימיו מכונסין.

ואף די"ל שא"צ ע"ז ריבוי כיון דעדיף טפי מחריצין ונעיצין ודומה יותר לימים ונחלים כיון דנמשך בהם הנחל עצמו. הרי יש גם סברא להיפך דחריץ הנובע מקרקעיתו הוה

כתבו דכוונתו להגאון רש"ק בשו"ת טוטו"ד סי' ק"ס – קס"ד. אבל לא מצאתי שם בפירוש סברא זו להשוות דין זוחלין ונובעין לענין תולעים לדיני מעין ומקוה. אבל כתבה בשו"ת ארץ צבי ח"א סי' פ"ח ללימוד זכות בדיעבד ע"ש]

יח. והנה אם כי בחכמה דיבר אך לא לדינא ח"ו דלפי דבריו למאן דס"ל פירשה מתה מותר [סי' פ"ד ס"ב] מותר לאכול דג טמא על שפת הנהר בעת גידול הגשמים ולהורגו בתוך המים וזה לא ניתן להאמר, דשאני דיני זחילה, דמעיינן עומד אינו מטהר בזחילה כמבואר (ביו"ד סי' ר"א סי"י) אך לענין שנקרא עליו נהר מים נובעין לענין שרץ ודאי מיקרי ים או נהר, תדע דהא ים אינו מטהר בזוחלין לרבנן (מקואות פ"ה מ"ד) ואפ"ה אסור בדג טמא אפילו לא פירש מגזה"כ דימים (ויקרא יא, ט), וה"נ נהי שאינו מטהר בזוחלין אבל מ"מ מיקרי ימים הואיל דנתערב במי נהר שנובע, וגם במקום הוספה גופא נובע כידוע שנפתחין מהארץ נביעות כשהמים גדלים, ורק להראב"ד (הנ"ל) אין דינם לטהר בזוחלין עכ"ל.

יט. והנה מש"כ הד"ח "דגם במקום הוספה גופא נובע כידוע שנפתחין מהארץ נביעות כשהמים גדלים" לכאן כונתו לדברי תשו' הרא"ש הנ"ל (אות ט) שכתב וז"ל: הא דאמר שמואל בפ"ב דבכורות (נה, ב) נהרא מכיפי' מיבריך, פירוש הנהר מסלעו ומקורו הוא מתברך ומתגדל, כלומר כשהוא זמן שרב וחום ומי הנהר מתמעטין, וכשיורדין גשמים ואויר העולם מתלחח ונעשה רטוב גם מקור הנהר ותוצאות מימיו מקבלין שפע מלחלוחית האויר ומוציאין מים בשפע והנהר מתגבר והולך ורבה מעצמו כו' וכן מי באר מים חיים נביעתו הוא מגידי האמה המתפשטין לכאן ולכאן דרך תחת הקרקע. ואף גם זאת שאף בזמן החום והשרב שהגידין נצמתין ואין במימיהן מספיק למלאות הבאר, מ"מ לא אפס לחלוחית הגידין, ומים נשאר בהם אלא שהן

הרי דכל האיסור בכור המחובר לנהר הוא רק משום שהרצים נפלו לבור מן הנהר, אבל אם שייך לברר שהרצים נולדו רק בכור הי' מותרין [אלא דבסתם בורות שיחין ומערות וחריצין ונעיצין המחוברין לנהר ל"ש לברר זה, ולא ניחא לי לפרש הגמ' במציאות רחוק].

אחרי כתבי זאת מצאתי בספר ויקרא יהושע (חלק יו"ד הלכות תולעים סוף סעי' ב והובא בקיצור בדרכ"ת שם סק"ה) וז"ל:

"ולענין מערות שמכונסין בהם המים שבאים דרך צינורות מן המעיין אם נמצאו תולעים במערה הי' נראה לכאורה דמותר דמים המכונסים מותרים אע"ג דמחוברים המים שבמערה אל המעיין ע"י ניצוק, נראה דלא חשיב חיבור לענין זה.

אלא דאיכא לספוקי שמא תולעים שבמערה מן המעיין באו ואסורים, איכא למימר דכאן נמצאו וכאן היו ולא חיישינן שמא גדלו במעיין אלא דיש לחוש להחמיר באיסור דאורייתא זולת היכא דהוה ספק אם יש בהם תולעים ולא הוחזקו המים שיש בהם תולעים.

עוד הי' נ"ל טעם להתיר דאין דרך מים הזוחלין מן מעיין נובע להיות בו תולעים אלא כי גדלי תולעים אין גדלים אלא במים המכונסין וא"כ יש לתלות דודאי מן המערה גדלו, אעפ"כ טוב להחמיר עכ"ל.

שיטת הדברי חיים

יז. בשו"ת דברי חיים יו"ד ח"ב סי' נ"ד כתב וז"ל "והנה ראיתי מש"כ הרב הגאון הגדול להתיר מכח דברי הראב"ד (הל' מקואות פ"ט הי"א) דאינו נחשב כמעייין לענין מקוה רק במקום שעמד מתחלתו, וא"כ לא אסור רק בפירוש ולסמוך אהמתירין באינו יוצא (סי' פ"ד ס"ב) וא"כ הוה כנולד עם ההיתר ביחד שמותר (עי' סי' ק"ב ס"ד בהג"ה בשם המרדכי).

[המו"ל בהג"ה על שו"ת ד"ח החדשות

וכונתו דאילו הי' זה סתם חרדלית של גשמים שבצד המעיין אף שמחובר למעיין ל"ח מים נובעים כ"ז שלא נפתחים תחתיו נביעות מהארץ.

כב. ולפ"ז אם הי' ממשיך מעיין זה למקום רחוק שברור שאין שם נביעות מהארץ, או שעשה שם בצד המעיין רצפא של שיש או של ברזל, יהי' דין מים אלו כמים מכוונסין והשרצים שנולדו בהם מותרין אף שהם מחוברין למעיין.

ואולי זה כונתו במש"כ על הרב המתיר "אם כי בחכמה דיבר אבל לא לדינא ח"ו" דדבריו נכונים מצד הסברא והחיבור למעיין לא מועיל במקום שלא הי' מהלך בתחילתו אלא דמ"מ השרצים שבהם אסורים מטעם אחר שמים אלו נעשו נובעים מצד עצמם ע"י הנביעות שתחתיהם.

ואה"נ דבאופן של"ש טעם זה מסכים הד"ח עם דברי הגאון המתיר.

כג. ולפ"ז אם ימשיך המעיין לתוך בור שיש בו נביעות מהקרקע ודאי הוה כמי חריצין ונעיצין כיון שנתחברו המים לנביעות שבקרקע הבור, אבל אם הוא בור שנתברר שאין בו נביעות שאין לאסור שרץ המים מחמת הבור עצמו כחריצין ונעיצין, אלא רק מצד חיבורו להמעיין, הנה אם באנו לאסור מצד דיני מעיין וחיבור מקואות מסתבר מאד שאין זה שייך לדין שרץ המים וכמו שיסד הד"ח "דנהר מים נובעים" ומעיין תרי מילי גינהו ואיסור שרץ תלוי "בנהר מים נובעים" ולא במעיין ואין כאן לא נהר ולא נחל אלא בור מים מכוונסים, ואם באנו לאסור מצד המים הנובעים שדומין והוה כעין נהר, הרי לא נתברו מכעין הפרט אלא חריצין ונעיצין שנובעין מקרקעיתן מצד עצמם, וכש"נ.

בור שיש בו גם מעיין

כד. והנה בכור גדול מאד שיש בקרקעיתו איזה מעיין אבל ברוב הבור נתברר שאין שום

מועטין ואינן מספיקין למלאות הבאר, מ"מ כשבאין עליהם מים הן ממי הגשמים הן ממים שנשפכו לתוך הבאר האחרת [הסמוכה לבאר הראשון שנתיבש] נתלחלו גידי האדמה ממים שנשפכו לתוך הבאר האחרת והוסיפו מהם מים מעצמם" עכ"ל. והובאו דבריו בטושו"ע סי' ר"א סמ"ז ובט"ז וש"ך שם ע"ש.

והיינו דכתב הד"ח דכיון שתחת כל מעיין ישנן גידין "המתפשטין לכאן ולכאן" כמש"כ הרא"ש א"כ כשהנהר מתרחב מתעוררין אותן הגידין ע"י מי הנהר ונובעין.

כ. והנה הגאון המתיר סברתו דכמו שע"י ריבוי נוטפין נפקע ממנו שם מעיין במקום שלא הי' מהלך בתחלתו כמו"כ ל"ח מים נובעים כי הם מתבטלין ברוב הנוטפין, וסמכין על ת"ק שהיא דעה אחת בשו"ע האוסר רק שרץ במים הנובעים ממקורם.

והד"ח חולק עליו וס"ל דריבוי נוטפין מבטל רק השם מעיין ולא שם נהר, דלענין איסור שרץ לא כתיב מעיין בקרא אלא ימים ונחלים ולת"ק היינו מים הנובעים ממקורם כמפורש בגמ' לפי התוס' וסייעתם, וע"י ריבוי נוטפין נפקע רק השם מעיין ולא שם ים ונהר, ולא עוד אלא גם על הנוטפין חל שם ים ונהר ע"י תערוכתם והתחברותם עם הנובעים ממקורם שבארץ [ואף דרבו הנוטפין על הנובעים, והרי עכשיו מיירי למאן דל"ל נהרא מכיפי" מיברך יותר ממי הגשמים דמה"ט נפסל מלטהר בתורת מעיין, י"ל דלענין זה אמרי' קמא קמא בטל כמש"כ בני" נדרים (מ), ע"ש. או י"ל כמש"כ המרדכי המובא בב"י הל' מקואות (סמ"ו) בטעם טהרת שאובים בהמשכה דע"י חיבורם בקרקע הראוי לבלוע נחשבין כבאין מתמצית הקרקע ע"ש. כמו"כ ע"י תערוכתם וחיבורם להנובעים מתחברין למקורם בארץ ודינם כנובעים].

כא. ואח"כ מוסיף הד"ח דגם במקום ההוספה נובע שנפתחין נביעות מהארץ,

בקרקע ונפתחין ע"י המים שהוכנסו בו, וחדוש כזה לא שמענו מדברי הד"ח ואין שום הכרח ומקור לזה.

כח. דכל דבריו הם רק: א. בצד הנהר דשכיח שם נביעות מהארץ [הן ממי הנהר עצמם המתמצין מהקרקע, ולפעמים יש גם מעיינות בתוך הנהר כמש"כ בד"ח הל' מקואות ס"ח. ושרשיהם שבתוך הארץ מתפשטין גם לצדי הנהר] ב. ובאופן שהמים גדלים מחמת הגשמים ורטיבות האויר.

כט. ולפ"ז בבור שרוב המים מכוונסין מבחוץ אפילו יש בו גם אגם או מעיין אלא שהוא מיעוטא דמיעוטא מכללות שטח הבור אין חוששין אולי יש בו עוד נביעות שנפתחין ע"י המים שהוכנסו, אלא דינו כבור אף לשיטת הד"ח.

ואפילו בזמן ירידת הגשמים אין לחשוש אולי ע"י הגשמים נפתחין נביעות המתפשטות מהמעיין דהא הבור גדול כו"כ הרבה פעמים יותר מהם, ועכ"פ מידי ספק לא יצא אולי אין הנביעות מתפשטות ברוב הבור. וגם את"ל שכן, יש ספק (עכ"פ) האם רוב התולעים שבבור נולדו בשעת הגשמים.

הברעת הפוסקים בחריצים המושכין ואינם נובעים

ל. ולדינא ישנן שני דעות בשו"ע (סי' פ"ד ס"ב) אודות שרצים הגדלים בחריצין ונעיצין המושכין ואינם נובעים יש אוסרים ויש מתירין. וחולקין האחרונים כמאן קי"ל הש"ך בשם רש"ל מחמיר וכן דעת הפר"ח, והפר"ח בשם מהר"ם לובלין מיקל, וכן הכריע אדמו"ר הצ"צ בפס"ד ע"ש.

ובפמ"ג מחמיר משום ספיקא דאורייתא לחומרא, וכן מסיק בספר חקרי לב שם, ולפ"ז היכא דחשש תולעים הוא מיעוט המצוי י"ל דגם לדידהו אזלי לקולא, כיון דחיוב בדיקה הוא רק מדרבנן (וכמש"כ לעיל סוס"ד ע"ש).

נביעה מהקרקע, או שהוא מרוצף היטב באופן שלא שייך שום נביעה וגם יודעים לשער בדיוק כמה מים נמשכים אליו מבחוץ וכמה יוצאין וכמה נשארין בבור, מסתבר דבכה"ג שהנביעה היא רק במיעוט הבור ורוב המים הם מכוונסין מבחוץ דינו כבור לת"ק, דהתורה אסרה רק שרצים שנולדו במים נובעין, ורוב מים אלו אין נובעין ומהם נולדו רוב השרצים.

כה. והנה מש"כ הד"ח "שנפתחין מהארץ נביעות כשהמים גדלים" כונתו שהמים גדלים מהגשמים דמיירי בהו, וכמש"כ בתשו' הרא"ש שם "דכשיוורדין גשמים ואויר העולם מתלחח ונעשה רטוב גם מקור הנהר ותוצאות מימיו מקבלין שפע מלחלוחית האויר ומוציאין מים בשפע" והמקור לזה הוא מהגמ' דנהרא מכיפיה מיברין (בכורות נה, ב) ע"ש.

כו. אבל אם ישפוך מים בצד הנהר אין חוששין לפתיחת נביעות מהארץ, וכן אם יחפור בור בצד הנהר ואין רואין בו שום מים ואח"כ ישפוך לתוכו מים אין לחשוש אולי נפתחו שם נביעות ע"י מים אלו כיון שאין שם ירידת גשמים ורטיבות האויר.

ורק בחופר בור בצד באר מים חיים שנתייבש מחמת החום, ונתן מים לתוך הבור ואח"כ רואים שנתמלא הבור, בזה כתב הרא"ש שם, שזה מחמת שנתלחחו גידי הבור שבתוך הארץ, אבל כ"ז שאין רואין מים נובעין מן הארץ אין חוששין לזה.

כז. דאל"כ בטל כמעט כל ההיתר דמי בורות שיחין ומערות, דלעולם נחשוש אולי יש בתחתית הבור נביעה מהקרקע שנפתחה ע"י המים שהוכנסו לבור, וכמו שדעת הד"ח [בהל' מקואות סי"ב, ובשו"ת יו"ד ח"ב סי' צ-צג. וח"א סו"ס מ"ז] שבמדינתנו שדרים בין נהרות ואגמים כל מעיין הוא ספק מי תמצית הנמשכים מהנהרות והאגמים, כמו"כ נחשוש שכל בור מים מכוונסין יש בו נביעות

סימן ה

שרץ המים והפרי שנולדו מביצים שבאו מבחוי

כמש"כ גבי עיפושים. וכן בל"ת קע"ט שם: הנמלה הפורחת המתיילדת מעיפושי הפירות שאינה פרה ורבה חייב עלי' כו', [וכ"ה גם בתרגום האחר של סה"מ הוצאת רח"ה].

ונ' מזה דכל התולעים שנולדו בפירות שאינם מעופשים הם פרים ורבים.

ג. ועי' ברמב"ם הל' מאכא"ס פ"ב הי"ג וז"ל "אלו המינין שנבראין באשפות ובגופי הנבלות כו', שאינן נבראין מזכר ונקבה אלא מן הגללים שהסריחו, וכיו"ב הן הנקראין רומש על הארץ, והאוכל מהן כזית לוקה שנאמר כו', בכל השרץ הרומש על הארץ ואע"פ שאינן פ"ו אבל השרץ השורץ על הארץ הוא שפ"ו מזכר ונקבה". ובהי"ד שם: "אלו הנבראין בפירות ובמאכלות אם פירשו ויצאו לארץ כו', מי שאכל מהן כזית לוקה שנאמר לכל השרץ השורץ על הארץ לא תאכלום כו'.

ובלח"מ הק' הרי המינין שנבראו תוך הפירות לא נבראו מזכר ונקבה ואינן פו"ר א"כ הו"ל בכלל רומש ולא בכלל שורץ ואיך מרבינן להו משרץ השורץ.

ולפמשי"נ א"ש דרק הנולדין מעיפוש הפירות אינם פ"ו, אבל הנולדין בפירות שלא הבאישו באים מזכר ונקבה והויין בכלל שרץ השורץ.

ד. אבל עי' ברמב"ן בהשגותיו על סה"מ (שורש ט, אות ה'). הוצאת פרנקל עמ. קס"ב) שחולק על הרמב"ם בכמה דברים בענין טבע ומציאות התולעים, וכתב שם דהנולדין בורעים ובפירות לעולם אינם פ"ו ע"ש.

ובלב שמח על סה"מ (עמ' קס"ז שם) הביא מהתשב"ץ דהרמב"ם חולק על הרמב"ן וס"ל דישנן שני סוגי תולעים המתהוין מהפירות ישנן שאינן פ"ו וישנן שפ"ו אף

התהות תולעים שנפירות

א. רמב"ם הל' שבת פ"א ה"ב "רמשים שהן פרין ורבינ מזכר ונקבה, או נהוין מן העפר כמו הפרעושין, ההורג אותן חייב כהורג בהמה וחיה. אבל רמשים שהותין מן הגללים ומן הפירות שהבאישו וכיו"ב, כגון תולעים של בשר ותולעים שבתוך הקיטניות ההורגן פטור" עכ"ל.

ויש לעיין למה כתב הרמב"ם מן "הפירות שהבאישו" ולא כתב סתם "מן הפירות" כמש"כ בהל' מאכא"ס פ"ב הי"ד לענין איסור תולעים "אלו הנבראין בפירות ובמאכלות" ע"ש. ועי' רמב"ן פ' בשלח (טז כ') וז"ל "ואף מן המתליעין בטבע לא יבאשו רק החמים ולחים מהם, אבל היבשים ירומו תולעים ולא יבאשו כלל, כעצים המתליעין והפירות המרימים תולעים באיביהם (עי' חולין סז, א. קישות שהתליעה באיביה) או אחרי כן" ע"ש.

והרי בתחילת ההלכה מבואר דאוסר רק הריגת תולעים שפו"ר מזכר ונקבה או נהוין מן העפר [אפילו לא מזכר ונקבה כמש"כ הר"ן שבת יב, א. משום שיש להם חיות הרבה ע"ש]. וא"כ הי' לו לסתום ולכתוב דכל הפירות שמתהוין מהם תולעים מותר להורגן, ולמה לו לכתוב שהבאישו.

ב. ולכאורה נ' מזה דעת הרמב"ם דרק הנולדין מפירות שהבאישו הם תולדת עיפוש הפרי אבל הנולדין בפירות סתם הם מביצים שהוטלו שם ופרינ ורבינ.

וכ"מ בסה"מ ל"ת קע"ז: "הזהירנו מאכול השרצים המתהוין מן העפושים כו', והשרץ הרומש הוא השרץ המתהוה מן העפושים שלא יוליד הדומה לו. ובל"ת קע"ח: "הזהירנו מאכול תולעים המתילדים בפירות ובזרעים כו' הרי שלא כתב מתהוים מן הפירות

השרץ איסור יוצא ע"ש. ולא כתבו כמהר"ח או"ז משום שאין הביצה שורצת וא"כ בעכבר צריך להיות אסור משום יוצא לכ"ע.

ח. ולא מסתבר כלל שיחלוק מהר"ח או"ז על כל הראשונים, ונפרט שגם בלשון אביו האו"ז משמע דיש בבביצת השרץ איסור דאורייתא משום יוצא ורק מלקות ליכא, (כשיטת הרמב"ם), שכתב (בהל' טריפות סי' תל"ו) וז"ל "וכי לא ריקמה איסורא איכא ומלקות ליכא דלאו שרץ הוא, אבל בטהורין אפילו ריקמה ליכא כ"א איסורא דרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא, הלכך הואיל וקי"ל דאפי' ריקמה ליכא כ"א איסורא דרבנן ה"ה בטילה ברובא בעלמא ול"ב ששים כו"ו משמע שביצת השרץ אסורא מה"ת, ורק בטהורין הוא דליכא כ"א איסור דרבנן, וכן דייק בשו"ת כ"ס (יו"ד סי' נו) מלשון רש"י חולין (ס"ד, סוע"א) שהוא כלשון האו"ז ע"ש].

וע"כ צ"ל דחלוק ביצה דאסורה משום יוצא אף שאינה שורצת משא"כ שרץ שאינו אסור אא"כ שורץ ונע"י כעין זה בערוך השלחן סי' פ"ד סני"ז. ובשו"ת שבט הלוי. ח"ג סי' קכ"ד. וי"ל שם].

ט. וי"ל הביאור עפ"ד החו"ד (סי' פ"א סק"ב) ובספר תפארת יעקב (חולין סד, א. וסו, ב) דדין יוצא מהטמא שייך רק בדבר המתמזה מגופו כגון חלב ומ"ר ולא בדבר הילוד [וגמל שהוליד פרה אינו אסור מדין יוצא אלא ילפי' ל' מקרא בפ"ע. ובגמ' נקט ע"ז לשון יוצא מהטמא רק לסימנא בעלמא שלא נטעה כדאיתא בבכורות ו, א'] ומתמצים בזה קו' התוס' (חולין סד, א) ל"ל קרא לאסור ביצת עוף טמא הא בלא"ה אסורה מדין יוצא מן הטמא טמא, דביצה חשובה כילוד ול"ש בו יוצא ע"ש. וכדבריהם כתב בכ"פ סי' פ"ג סק"י ע"ש.

אבל דעת הראשונים (התוס' והרשב"א והר"ן והרמב"ם) אינה כן אלא ס"ל דביצה חשובה כדבר המתמזה מגופו כחלב ומ"ר

שלא נולדו מזכר ונקבה. וכ"כ בקנאת סופרים (עמ' קע"ה שם) ע"ש.

והדברים צ"ע דלשון הרמב"ם (בהל' שבת ובסה"מ) נ' להדי' דאותן תולעים שבפירות שפ"ו לא התהוו מהפירות אלא מזכר ונקבה.

האם יש בתולעים משום איסור יוצא מהטמא טמא

ה. אלא דיש לעיין הרי תולעים שבפירות שנולדו בתלוש אסורים רק משפירשו מהפרי כמבוא' ברמב"ם הל' מאכא"ס שם [ולשי' התוס' והמחבר (סי' פ"ד ס"ו) גם בנולדו במחובר אסורין רק משרחשו תוך הפרי] ואי מיירי בתולעים שנולדו מאב ואם למה אין אסורין מדין יוצא מהטמא טמא תיכף משנולדו, והרי נולדו מתולעים שבאו מבחוץ שכבר ריחשו.

וביותר צ"ע למ"ד (בחולין סז, ב.) דתולעים שבפירות מותרין לגמרי [ופסקו כן התוס' שם] למה אין נאסרין מדין יוצא.

ו. ועי' בשו"ת מהר"ח או"ז (סי' כ"ז) וז"ל: עכבר [שבא מן החוץ] שילד עכבר בחבית לא יאסר עכבר הנולד בחבית עד שיצא ואע"פ ששנינו (בכורות ה, ב) כל היוצא מן הטמא טמא, זה הוא שאין דבר אחר גורם לו טומאתו כגון חמור וערוד, אבל כאן ששירוצו גורם לו איסורו אין היוצא ממנו טמא עד שישרוץ יעו"ש.

ז. אלא דלכא' צ"ע ע"ז ממש"כ המ"מ בהל' מאכא"ס (פ"ג ה"ו) בדעת הרמב"ם, דביצת השרץ אסורה משום יוצא מהטמא, וכ"כ בחי' הרשב"א ובחי' הר"ן חולין סד, א. הרי דשייך איסור יוצא מהשרץ גם כשאינו שורץ.

ואף לשי' התוס' (בחולין שם) דחולקין ע"ז וס"ל דביצת השרץ מותרת מה"ת, הרי כתבו הטעם משום דכמו שהותר בבביצת עוף טהור איסור אבמה"ח, כמו"כ הותר בבביצת

שיצא מעוף טמא, משא"כ בביצת טריפה שמותר, הוא משום שבשעת העיבור אמו כשרה היתה דטריפה אינה מתעברת, ונמצא שבא מאם כשירה רק הביצה אסורה דכשנטרפה נאסרה הביצה שבתוכה, וע"ז מועיל מה שנסרחה הביצה, יעו"ש בדבריו. ולפ"ז גם שרץ שנולד מביצת שרץ צ"ל אסור מדין יוצא.

יב. אבל עי' חי' ר"ח הלוי ובצפא"ח על הרמב"ם (פ"ג הי"א שם) שמפרשים דברי הרמב"ם באופן אחר ולפי דבריהם יתכן ששרץ דומה לנוולד מביצת טריפה ואין בו איסור יוצא ע"ש ועדיין צ"ע.

יג. והנה בספר חז"א (יו"ד סי' י"ד סק"י) כתב דכל היתר שרץ המים שנולד בכלים או בורות כ"ז שלא פירשו, הוא רק "בזמן שכח היולי שבמים מהוין אותן אבל אם מתהוין מאב ואם אסורים מדין יוצא מהטמא טמא דאין לנו לחדש שבנולדו בכלים לא נתחשב בדין יוצא מן הטמא טמא, וגם אין מקום בסברא לזה, שבשביל שנולדו בכלים לא נתבטל איסורין שמצד אמן שהן מין אמן" ע"כ.

ולפ"ז ה"ה בתולעת הפרי שאסור רק משריחש (בנולד במחובר) ומשפירש (בנולד בתלוש) מיירי בנולד מכח ההיולי שבפרי דבלא"ה אסור משום יוצא תיכף משנולד.

וזה דלא כמפורש במהר"ח או"ז הנ"ל דל"ש בזה דין יוצא מהטמא טמא, ודלא כמש"כ במשמעות לשון הרמב"ם (אות א-ד).

יד. ואף דהרמב"ן ומפרשי סה"מ הנ"ל והלח"מ פ"ב הי"ד דמאכא"ס נקטו בפשטות דתולעת הפרי נתהווה מהפרי, וכן ראיתי בשו"ת מהר"ם בן חבי"ב (לבעל כפות תמרים) סי' מ"ד שנקט בפשיטות דבין תולעת הפרי ובין שרץ המים שבבורות, התהוו מהפרי ומהמים ואינן פ"ו, וההורגן בשבת פטור ע"ש.

ושייך בה איסור יוצא, וכן ביארו באמרי בינה הל' טריפות סי' י"א ובהגהות הברוך טעם על הכו"פ (שנדפס מחדש עם הגהות דעת יהונתן) שם דאף לפי החו"ד דבילוד אין איסור יוצא מ"מ ביצה ל"ח כילוד ע"ש בדבריהם.

וא"כ א"ש דברי מהר"ח או"ז דבשרץ שנולד מזכר ונקבה ל"ש בו עיקר איסור יוצא משום שהוא ילוד כהחור"ד, וגם איסור יוצא "לסימנא בעלמא" ג"כ ל"ש בו כיון שאיסורו תלוי בשריצה ועדיין לא שרץ חוץ למקומו, משא"כ ביצת השרץ הוה כחלב ומ"ר המתמצים מגופו ואסורה משום יוצא.

איסור יוצא בתולעת שנולד מביצה

י. וראיתי בספר "בדיקת המזון כהלכה" שכתב דשרץ הנולד מביצה אין בו איסור יוצא, ע"פ הגמ' (תמורה לא), ושו"ע יו"ד (סי' פ"ו ס"ז) דאפרוח הנולד מביצת טריפה מותר מפני שאין האפרוח נוצר מהביצה עד לאחר שנסרחת והוה כעפרא ול"ח יוצא מהטמא.

ובתוס' נדה (נ, ב) למדו מזה לענין עופות טמאים דכיון שמתהווים מהביצים אינם אסורים מדין יוצא אלא משום שיש להם עצמם סימני עוף טמא, והביאם בהג"ה דגמ"ר על השו"ע (יו"ד סי' ע"ט) ע"ש.

והיינו נמי טעמא דאין בתולעים איסור יוצא מהטמא עכ"ד.

יא. אלא דצ"ע אי י"ל כן בדעת הרמב"ם, דיעו"ב במ"מ פ"ג הי"א דמאכא"ס דהרמב"ם ל"ל כתוס' הנ"ל וס"ל דביצת עוף טמא לא דמי לביצת טריפה והנולד ממנה אסור משם יוצא, ופסק כן הפר"ח סי' פ"ו סק"ח ע"ש.

ובשו"ת אבנ"ז (יו"ד סי' ע"ז סק"ז) מבאר החילוק בין ביצת טריפה לביצת עוף טמא, דהטעם שהביצה מסרחת מועיל רק לענין שלא יתיחס האפרוח אחר הביצה, ולא נאסר משום שבא מביצה אסורה, אבל מ"מ הרי הוא בא מאם אסורה ומתיחס להאם ולכן נאסר משום

מותרין הם יהי' מאיזה טעם שיהי'.

והרי ודאי שדברי הגמ' והראשונים והשו"ע ונו"כ וכל דברי האחרונים הדנים בדין תולעים בפירות ובמים שבכלים ובורות (עי' דרכ"ת סי' פ"ד סא-ג) מיירי בתולעים השכיחים היום [ולא באיזה מיני שרצים שאינן יודעים לנו היום], ועל אלו התולעים אמרי', שאסורים רק משפירשו.

טז. וכל הנפ"מ למעשה אי יש בשרץ שלא פירש איסור יוצא הוא רק במציאות בלתי רגיל כהך דמהר"ח או"ז שעכבר הוליד עכבר בחבית יין, או בגוונא דחו"א שדג טמא הוליד דג טהור בכלי או בור מים, שנראה לעין איך נולדו מעכבר או דג, בזה הוא דס"ל לחז"א דאסורין מדין יוצא, ולא ע"ז אמרו שמתרין עד שיפרשו, ומהר"ח או"ז מתיר גם בזה, אבל התולעים הרגילין מותרין לכ"ע כ"א מטעמי' דילי' כש"נ.

י"ל דהיינו רק שכן הוא המציאות של זיזין שבעדשיו, ויתושים שבכליסין, ותולעת שבתמרים וגרוגרות (חולין סז, ב) שמתהוין מהפירות, וכן השרצים שבבורות וכלים, אבל אה"נ שאם יצוייר (ע"י תחבולה וכיו"ב) שיוטלו ביצים לתוך הפירות או בורות מים, ויולדו מהם תולעים יהי' דינם כנתהוו מהפרי והמים, ואסורים רק משפירשו.

טו. והנה בנוגע לתולעים הרגילים בפירות ובמים ומשקין שבכלים, אין כאן שום מחלוקת לדינא דממ"נ מותרים הם קודם פרישה, או משום שנתהוו מהפירות ומהמים עצמם כמש"כ הרמב"ן והאחרונים שכן המציאות, וכן צ"ל לדעת החז"א, או משום שאף בנולדו מזכר ונקבה כמשמעות הרמב"ם הנ"ל אינם אסורים משום יוצא כמש"כ מהר"ח או"ז.

וכמפורש בגמ' ובשו"ע דתולעים אלו

סימן ז

בגדר מיעוט המצוי

וכן בנידון דידן ביאר בשו"ת פנ"י (י"ד ח"ב סי' ר"ד) דכשישנן ג' תולעים מסתבר שהחמימות או מתיקות הפרי גורם תולעים (עי' שו"ת בית שלמה י"ד ח"א סי' קנ"ה).

וע"ש עוד בשו"ת פנ"י שם דחייב בדיקה זה הוא מדאורייתא דהחזקה מבטלת את הרוב וכאילו אין כאן רוב פירות כשירות [משא"כ כשהתולעים הם רק מיעוט המצוי הוה חיוב בדיקה רק מדרבנן דמדאורייתא אזלינן בתר רובא].

הוחזק בתולעים האם חשיב ודאי איסור או ספק איסור

ג) אלא דאכתי יש לעיין האם הפירות אסורות רק בתורת ספק דאף דהוחזק ודאי שישנם עוד תולעים בקדרה אבל כל פרי ופרי בפ"ע הוה רק ספק מתולעת או אסורות בתורת

(א) מה"ת אזלינן בתר רוב בין לחומרא בין לקולא ואם רוב הפירות במקום זה אינן מתולעות אמרינן כל דפריש מרובא פריש וכולן מותרות בלי בדיקה, וכן להיפך אם רובן מתולעות כל הפירות צריכות בדיקה.

הוחזק בתולעים

(ב) אם נמצאו ג' תולעים במק"א כגון בקדרה אחת הוחזקה כל הקדרה בתולעים וצריכה בדיקה (ר"ן חולין נח, ב בשם הראב"ד. ותשובת הרשב"א סי' קי"ג ונפסק בשו"ע סי' פ"ד ס"ט) ואם ישנן הרבה קדירות במק"א ונמצאו ג' תולעים בג' קדירות הוחזקו כל הקדירות שבמקום זה (עי' דרכ"ת ס"ק קל"ט).

ועי' במקו"ח הל' פסח סי' תס"ז דחזקות אלו הם רק כשיש "גורם המסתבר" שיהי' כך,

כ"ח. (ועי' ש"ך סי' ל"ט סק"ח דלכ"ע בדיקת הריאה הוה רק מדרבנן).

אבל רש"י ותוס' בחולין שם מפרשים הגמ' דלא כרשב"א ור"ן, וכ"ה גם בתוס' פסחים קטו, ב ע"ש. ולדידהו ליכא חיוב בדיקה אפילו במיעוט המצוי [ובשו"ת ריח השדה (סי' ח'ט') מצרף אותם לסניף להתיר ע"ש, ובספר זבחי צדק סי' פ"ד ס"ו. שהאריך בזה].

האם החשיבו רבנן מיעוט המצוי כודאי איסור או רק כספק

ה) והנה גם במיעוט המצוי דחיוב בדיקה הוא דרבנן נחלקו הפוסקים אי אסרו בתורת ודאי או בתורת ספק, דהפנ"י בתשובה שם כתב דאסורים רק בתורת ספק, וכ"כ הט"ז סק"ב וס"ק י"ז, ולכן בהצטרף עוד ספק הוה ס"ס, והש"ך בנקה"כ שם (סק"ה) חולק על הט"ז וס"ל דהוה כספק הרגיל דלא שמי' ספק, ע"ש.

וכדברי הש"ך כתבו בתורת יקותיאל (סק"ז) והכו"פ ס"ק ט"ז, ובשו"ת משכנ"י (י"ד סי' י"ז) ע"ש.

ובפס"ד להצ"צ ס"ט מוכיח מהרשב"א כהט"ז (הובא בדרכ"ת ס"ק קכ"ג), וכ"כ בשו"ת בית אפרים י"ד סי' ו' ע"ש. [ועי' בש"ך ס"ק כ"ג וס"ק כ"ו ובפמ"ג שם].

ועוד כתב שם הבית אפרים שכל עיקרו של דין זה הוא תק"ח וחומרא דרבנן במקום שתיקנוהו ואין לנו לדמות מילתא למילתא אפילו במצוי יותר מטריפות הריאה, כגון כשיש מיעוט המצוי טריפות בראש א"צ בדיקה. (וכ"כ גם בשו"ת צפא"ח (דווינסק) ח"ד סי' מ"ג דהוה תק"ח רק במקום שתיקנו ע"ש.

וכ"כ החו"ד בתשובה (נדפסה בספר רשמי שאלה סי' ט"ז. ובסו"ס פרי תבואה על טריפות. ולאחרונה בספר תשובות ר' יעקב

ודאי דחשיב כספק הרגיל דלאו שמי' ספק [כמש"כ בכללי ס"ס להש"ך סי' ל"ג ובמ"א סי' תס"ג סקט"ז]

ועי' בינ"א כלל ל"ח (אות לז-נד) דנראה כמסתפק בזה ונוטה דחשיב כודאי איסור. וכן מבואר בתבואת שור בחי' בכור שור על חולין נח, ב (עמ' 162) ובהשמטה שבסוף בכור שור נדה (קרוב לסוף הספר עמ' 36) שכתב דכ"ז שלא נתערבו ושייך לבודקם הוה ספיקא דאורייתא, ולכן יש להחמיר כמ"ד דבתרי פעמים הוה חזקה ע"ש. ומדלא חשיב לי' ס"ס אולי בג' תולעים הוה חזקה ואולי אין הפרי מתולעת, מבואר דחשיב כודאי מתולעת.

אבל בדרכ"ת ס"ק קנ"ז הביא מספר יד דוד דגם בהחזק בתולעים חשיב רק ספק ע"ש, ובפס"ד להצ"צ סו"ס פ"ד עמ. קס"ז, ב. כתב בהחזק בג' תולעים: "דאין כאן ודאי ממש רק חזקה" ע"ש. (ועי' שו"ת בית שלמה י"ד סי' קנ"ט).

וגדולה מזו כ' בשו"ת תשובה מאהבה (ח"ב סי' ש"ל) דאפי' בימות החמה שרוב הפירות מתליעות להסוכרים דרוב אינו בירור ול"א דהמיעוט כמאן דליתא, אלא רחמנא שריא אבל המיעוט עדיין קיים [דעת הרא"ש בשמ"ק פ"ק דב"מ, הובא בכו"פ סי' ק"י סוף אות י"ג] אם נמצא עוד ספק הוה ס"ס [ומפרש כן דעת הט"ז סי' פ"ד סק"ז דאף בימים החמים איכא עוד ספק שמא נימוח] ע"ש.

מיעוט המצוי

ד) באם רוב הפירות אינן מתולעות וגם אין ג' תולעים במק"א מה"ת אי"צ בדיקה דל"ח למיעוטא, ומ"מ היכא הוה מיעוט המצוי החמירו חז"ל לבדוק כמו שהצריכו בדיקת הריאה, והמקור לזה הוא בגמ' חולין נח, ב לפי הרשב"א והר"ן שם ופסק כן הרשב"א בתשובה סי' רע"ד ובתוה"ב ונפסק בשו"ע י"ד סי' פ"ד ס"ח ובש"ך שם ס"ק

ד"ה סיומא) כתב דכיון דבדיקה זו הוה רק מדרבנן אזלי בה לקולא במקום ספק אפילו בדאיכא חזקת איסור ע"ש. [דביש לה חזקת היתר ישנן המקילין בספק אפילו בהוחזק בתולעים, או אפילו באיכא רוב תולעים כנ"ל אות ג'].

ועי' בספר "בדיקת המזון כהלכה" (ח"א עמ' 181) שנשאל הגאון רש"ז אורבאך זצ"ל וז"ל: "בשו"ת משכנ"י (סי' י"ז) איתא דשיעור מיעוט המצוי הוא חלק אחד מעשרה וכמדומני שיש חולקין [הוא דעת הריב"ש הנ"ל] מהו דעת כ"ת שליט"א והשיב: "טוב להתחשב בשיעור של המשכנ"י עכ"ל.

והדברים מדוייקים היטב דמעיך הדין אין לחייב כהמשכנ"י נגד הריב"ש וגם דהוה ספיקא דרבנן, וגם משמעות הבית אפרים הוא כהריב"ש, אלא דמ"מ טוב להחמיר כהמשכנ"י.

[אבל עי' בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' פ"א) ובספר "בדיקת מזון כהלכה" שם פ"ד ס"ג (עמ' 118 - 119) הערה 4-3) שיש מחמירין עוד יותר מהמשכנ"י, וס"ל דכל שהדבר שכיח ובכל רוב ישנו מיעוט המלוה את הרוב בכל עת ובכל מקום חשוב מצוי, ע"ש וצ"ע].

אין מחזיקין ממקום למקום

(ח) והנה בין כשהוחזק בג' תולעים בין כשיש "מיעוט המצוי" ה"ז תלוי בכל מקום ומקום בפ"ע דאם נמצאו ג' תולעים בתבשיל הוחזק רק אותו התבשיל ולא כל הירקות שבעולם כמבואר בשו"ע סי' פ"ד ס"ט ומפורש להדי' בשו"ת הרשב"א סי' קי"ג ע"ש. וכ"כ האחרונים דאם ישנן כמה שקים בחנות ונמצאו ג' תולעים בשק אחד הוחזק רק אותו השק ולא כולם, אפילו נמצאו ג' תולעים בתוך כ"א מג' שקים עדיין לא הוחזקו כל השקים שבחנות אלא רק השקים שעל פ"אליצ"ע זו בלבד, עי' דרכ"ת סי' פ"ד ס"ק קל"ג, וקל"ט.

מליסא עמ. קי"ח) וז"ל בדדיקה אחר טריפות הריאה חומרא היא לחוש למיעוט המצוי [שוב] אין לדמות דבר לדבר כיון דלא אשתמט שום פוסק לכתוב לן לבדוק אחר סרכות הטרפס. ובספר רשמי שאלה שם וכן במשכנ"י יו"ד סי' י"ז חולקין ע"ז וס"ל דכללא הוא בכל מיעוט המצוי שצריך בדיקה מתק"ח מעיקר הדין ע"ש.

בכמה נחשב מצוי

ו. בגדר מה נחשב מיעוט המצוי כתב בשו"ת משכנ"י (יו"ד סי' י"ז) דהוא אחד מעשר.

אבל בשו"ת הריב"ש סי' קצ"א (ד"ה גם מש"כ) כתב דהוא קרוב למחצה ע"ש.

ובשו"ת בית אפרים (יו"ד סי' ו') כתב דחז"ל אסרו רק במיעוט ולא במיעוט דמיעוט (ע"ש בעמ' ו' ד"ה ומצאתי) וכל האיסור הוא "משום שיכול לנגוע בספק דאורייתא דשמא יהי' רוב או ספק השקול" (ע"ש בעמ. יו"ד ובעמ. ה"ג ד"ה תשובה). ולכא' היינו כהריב"ש דמיעוט המצוי הוא קרוב למחצה. (ונזכרו תשו' הבית אפרים ומשכנ"י בפ"ת יו"ד סי' לא, סק"א, וסי' ל"ג, סק"י. ובדרכ"ת סי' לט, סק"ג ע"ש).

בשו"ת ח"ס (יו"ד סי' עז) כתב דאפילו אם רוב החביות מתולעות אבל רוב הפירות אינן מתולעות עדיין חשיב מיעוט המצוי ע"ש.

ולא נתברר בדבריו האם יש לו שיטה שלישית [דלא כהריב"ש ודלא כהמשכנ"י] וס"ל דרק ככה"ג הוא דחשיב מיעוט המצוי, או בא להוסיף דגם ככה"ג דרוב החבית מתולעות עדיין חשיב רק מיעוט אבל אה"נ דגם בישנן תולעים בחלק עשירי (למשכנ"י) או בקרוב למחצה (להריב"ש) חשוב ג"כ מיעוט המצוי וצ"ע.

ספק מיעוט המצוי

(ז) בשו"ת בית אפרים שם (דף ט, ע"ב

לאסור מדינא ולהחמיר כהמשכנ"י, דהא יש על המים חזקת היתר דהבאר מתמלא מנהרות והתולעים נולדו רק בבאר וגם שם אינם נמצאים אלא במקומות מסויימים, וא"כ כשאנו מסופקים על מים שבכוס אם יש בו תולעים יש על מים אלו חזקת היתר, וכללות המים שבבית זה הוה ספק מיעוט המצוי [שחולקין בו הריב"ש והמשכנ"י אי חשוב מצוין] דאפילו בדאיכא חזקת איסור כתב הבית אפרים דאזלי בו לקולא. ולכן אין לאסור מדינא אלא בדאיכא תולעים קרוב למחצה כהריב"ש.

כשא"א לסנן ולבדוק המים

(י) וכ"ז במקום שאפשר לסנן המים, אבל הנמצא במצב שא"א לו לסנן, הגם שטוב להחמיר אבל אין לאסור מדינא כמש"כ בשו"ת ח"ס (י"ד סי' עז) לענין פירות יבשים שיש בהם מיעוט המצוי תולעים שנולדו בתלוש, ולאחר שמתו ל"ש להכירם ולבודקם, מותרין מעיקר הדין, דבכה"ג שנולדו בתלוש ויש על הפירות חזקת היתר, לא חייבו בבדיקה אלא כשאפשר לבודקם, וכך נהגו העולם ע"ש. וה"ה לענין המים כיון שיש להם חזקת היתר כמש"נ.

(יא) ועוד טעם להקל במקום שא"א לסנן כמש"כ בשו"ת טוטו"ד (קמא סי' קכ"ג) דהיכא דאיכא תרי רובא כגון שרוב הפירות במדינה אינם מתולעות, וגם רוב שדה זה אין פירותיו מתולעות או אפי"י יש רק רוב וחזקה שבדקו ג' פירות בשדה זה ואינן מתולעות דיש כאן רוב וחזקה חשיבי המתולעות מיעוטא דמיעוטא ומעיקר הדין אין פירות שדה זו צריכות בדיקה בשא"א לבודקם ע"ש בדבריו.

וה"ה בנידון המים שרוב המים הבאין לעיר אין בהם תולעים היכא דגם רוב המים שבבית או בשכונה אינן מתולעות הוה תרי רובא ויש לסמוך ע"ז במקום שא"א לבדוק.

ופשוט שה"ה לענין מיעוט המצוי, תלוי בכל עיר ועיר ובכל מקום ומקום אם יש בה מיעוט המצוי, ואין לחייב בדיקה ממקום אחד על חבירו וכיו"ב (עי' דרכ"ת סי' לט, סק"ג).

ועי' דרכ"ת סי' פ"ד ס"ק קל"ז בשם ספר בן אברהם הספרדי, שמנהג הרבנים הגדולים במקומו דכשיש בור המוחזק בתולעים ושאו ממונו בכד ואח"כ לקחו בכלי קטן מהכד ונתנו לתוך התבשיל בלי בדיקה, בודקין את הכד ואם נמצאו בו רק ב' תולעים מתירין את התבשיל, דאע"פ שהבור הוחזק בתולעים מ"מ אין בהכרח שיעלו התולעים בכד בשאיבה, וכיון שאין אנו דנין כעת על המים שבבור אלא על המים שבכד, כל זמן שלא נמצאו בהמים שבכד ג' תולעים לא הוחזקו המים האלו בתולעים.

אלא שיש בזה חילוק בין תחילת הקיץ לסוף הקיץ, שבסוף הקיץ דכל פעם ששואבים מוצאים בהכד ג' תולעים יש להחמיר ולאסור את התבשיל עכ"ד.

מי העיר שיש בהם תולעים אסורים

(ט) והנה בבאר שהמים נמשכים ממנו לכל בתי העיר ע"י צינורות, ויש בהבאר תולעים אסורים אלא שישנן חילוקין בין שכונה לשכונה ובין בית לבית בנוגע לכמות התולעים.

[ויש שמסבירין משום שתלוי בכח המושך ולחץ המים, שלא בכל מקום נמשכין ונשאבין המים באותו כח המושך, והתולעים שבבור נמצאים רק במקומות מסויימים כי הולכין תמיד הרבה ביחד ונדבקין בקרקע או בכותלי הבור בעומק, וע"י כח המושך של הפאמפ נמשכין לתוך הצינורות].

א"כ צריך להיות שתלוי בכל בית ובית בפ"ע האם נמצאו בו קרוב למחצה תולעים [לדעת הריב"ש והבית אפרים] או עכ"פ אחד מעשר להמשכנ"י. ובנידון דידן בודאי אין

דינים העולים

(אין לסמוך ע"ו למעשה אלא בהסכמת גדולי הוראה)

לרוב בני אדם בתחילת הראי, הרי הוא בכלל מים כמלח ועפר שבמים, כיון שכך הוא דרך גידול המים [משא"כ תולעת הפרי אינו דרך גידול הפרי, דהא אדרבה מרקיב ומקלקל את הפרי] וכ"ז שלא נשתנו המים, ה"ז נחשב דרך גידולם ויש להם תורת מים. (סי' ג')

ז. היות שיצירת שרץ המים נחשב משנראה לעין וניכר בקלות (גם לא לעיני השמש) השואב מים מבאר שיש בו שרצים שאינם נראין תוך הבאר, אבל נראים בהכלי ששאבה מהבאר (מחמת בהירות הכלי זכוכית ומיעוט המים וכיו"ב) ה"ז כשרץ שנולד בכלי שאסור רק לאחר שפירש מהכלי, כיון דרק בהכלי הוא דחל בו שם שרץ, (סוף סי' ד' וסי' ר').

ח. וכן אם מת השרץ בתוך הבאר או בתוך הפרי לפני ששייך להכירם בעין, ושייך להכיר אותם רק לאחר שנפרדו מהפרי או מהמים אינם בכלל "שרץ השרץ" דבחיים לא הי' ניכרין ול"ח "שרץ" ולאחר שנפרדו והוכרו אינם "שורצים" (סי' ד')

ט. הא דבעינן שיהי' ניכר התולעת תוך הפרי או תוך המים, הוא רק באופן שהוא מעורב ומאוחד עם המים או הפרי, אבל תולעים הנמצאים ע"ג הפרי מבחוץ או ע"ג עלי ירקות וכיו"ב, אפילו הם קטנים מאד שאין ניכרין כלל על הפרי וניכרין רק לאחר שנפרדו, כגון לאחר חביטת הפרי או הירק על השלחן או על בגד שחור וכיו"ב הרי הם אסורים (סי' ב').

י. וכשניכר רק נקודה שחורה בלי חיות (כנ"ל ס"א) אסור רק אם הוחזק דנקודה זו היא שרץ העומד להתנענע (שם).

יא. תולעת הפרי שנולד בתלוש, וכן שרץ המים שנולד בכלי או בבזר, שאסורים רק

א. נקודות קטנות הנראות לעין הרגיל כעפר ואבק בלי שום חיות אינם בכלל "שרץ השרץ" שאסרה תורה אפילו אם ע"י זכוכית מגדלת נראה להדיא צורת שרץ המתנענע.

לדעת רוב הפוסקים איסור שרץ חל רק משעה שמתחיל בו איזה חיות הנראה לעין ואז חל בו שם שרץ השרץ.

אבל לדינא פוסק הרמ"א כהרשב"א דכל שמין זה עומד להתנענע חשוב שרץ השרץ אף שעדיין לא התנענע בפועל. (סי' א')

ב. אלא להיות שדבר זה שאינו מתנענע כלל לא שייך לברר [אלא ע"י מומחים בעלי נסיון המכירין בנקודות אלו שלעולם אינם מתנענעים כלל לעין הרגיל] לכן נחשבין נקודות אלו ספק שרץ ואסורין מספק. (שם)

ג. כיון דחשובין רק ספק שרץ אסורין רק כשנמצאים בודאי ע"ג הפירות וירקות. אבל אין חיוב לבדוק פירות וירקות האם יש בהם מנקודות אלו, אפילו אם שכיחים בהם הרבה, כיון דהוה ס"ס אולי אינו נמצא ואולי אינו שרץ. (שם)

ד. אפילו אם נמצאות בודאי נקודת אלו שהם ספק שרץ, על פירות שאוכל, אלא די ש ספק, מתי נולדו על הפירות אם בהיותן מחוברות לאילן או לאחר שכבר נתלשו, דאסורין רק משפירשו, כיון שיש כאן עוד ספק אולי לא פירשו, יתכן שמותר, (שם).

ה. תולעים שבפירות או שרץ המים שמחמת התערבותם בפרי או במים לא שייך להכירם אלא לאחר סינון המים או לאחר שנפרדו מהפרי, אפילו ניכר אז שרץ השרץ לעין הרגיל, מ"מ נחשבים כמים ופרי ומותרין. (סי' ב')

ו. נוסף בשרץ המים שנברא וחי רק במים ומעורב בהם היטב דאם אינו ניכר בקלות

ממקומות שונים אם נראה כבור ונקרא בשם בור או אוצר מים דינו כבור של מים מכוונסין. ואפילו אם יש במיעוט קרקע הבור נביעות מהארץ אם המים הנובעים הם מיעוט נגד המים הנמשכין אליו מבחוץ דנמצא שרוב המים שמהם נולדו התולעים הם מכוונסין דינו כבור (סי' ז')

טו. תולעים שנולדו בפירות תלושים, וכן שרץ שנולד במים שבכלים או בורות שאסורים רק לאחר שפירשו מהפרי או מהמים, ה"ז שייך לכל סוגי תולעים הקטנים השכיחים בזמנינו, גם אם נולדו מביצים שהוטלו שם ע"י תולעים שבאו מבחוץ (סי' ח').

טז. באר הממשיך מים לכל בתי העיר וישנן בהבאר תולעים אסורים [שנולדו תוך הבאר] תלוי בכל בית ובית אם קרוב למחצה המים שבבית זה נמצא בהם תולעים חייבים לסנן את המים.

ובשעת הדחק שא"א לסנן טוב להחמיר אבל אין לאסור מדינא, כיון שיש על המים חזקת היתר, וגם ישנן תרי רובא להיתר (סי' ט').

לאחר שפירשו מהפרי או מהמים, נחלקו הפוסקים אי בעינן שיפירשו מחיים, או אסורים גם כשפירשו לאחר שמתו. והצ"צ מכריע שאסורים רק אם פירשו מחיים.

ובמקום שחשש תולעים הוא רק מיעוט המצוי, דחיוב בדיקה הוא רק מדרבנן לכ"ע אזלינן לקולא (סוף סי' ד' וסי' ה' אות י"ג וט"ו).

יב. באם השרץ חי רק במים וכשפירש נפסק חיותו לא חשיב שרץ השורץ על הארץ ומותר (סוף סי' ה')

יג. מי חריצים הנמשכים שאין בהם כח הנביעה נחלקו הפוסקים אי דינם כימים ונחלים שהשרצים שבהם אסורין בכל אופן, או דינם כמים שבכלים ומי בורות המכוונסין שאסורין רק לאחר שפירשו מהמים, והצ"צ מכריע לקולא.

וגם כמה מהמחמירין טעמם משום דהוה ספיקא דאורייתא לחומרא, ולפ"ז אין חיוב לבדוק ולסנן המים כשהתולעים הם רק מיעוט המצוי כדלעיל אות ט. (סי' ז')

יד. בור שממשיכין אליו מעיינות ונהרות

וכתוב אח"כ ישמח ישראל בעושרו בני ציון יגילו במלכם ואמר מה זה השמחה הגדולה כי רוצה ה' בעמו שהניח כל העליונים אלפים ורבבות עולמות ומחנות וצבאות בלי שיעור ובא להשתעשע עם עמו ישראל ורוצה ה' בעמו ועוד כי יפאר עניים בישועה כי מלך בשר ודם אין דרכו להשתמש רק בכלים נאים ומפוארים מה שאין כן הבורא אב הרחמן אינו משתמש רק בכלים שבורים וכו' וזהו דכתיב יפאר עניים בישועה, וכי יש שמחה גדולה ועצומה מזה שהקדוש ברוך הוא משפיל עצמו כביכול אלינו. (שומר אמונים)

והתורה והתפלה יהיו בשמחה ותעורר לבך באיזה ניגון משמח ותכיר בטובת השי"ת ובחסדים עליך שזכית ללמוד תורה וללבוש תפילין הקדושים. (מכתבי הגה"צ ר' אהרן יוסף לוריא)

שמחה שהוא יהודי

הגה"צ ר' משה מידנר כותב: כשיהודי מברך בבוקר ברכת שלא עשני גוי צריך לשאוב מזה שמחה על כל היום.

הגה"צ הס"ק ר' מרדכי מלעכעוויטש אמר: א איד זאל ארום גיין מיט שמחה מזה שהוא יהודי הריני מבטיח לו כי ינצל מכל מיני נזקים אפי' מדבר עבירה ינצל.